

3 1761 08097174 0

Purchased for the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
from the
KATHLEEN MADILL BEQUEST

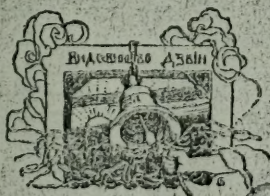
Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

745
В. ВИННИЧЕНКО

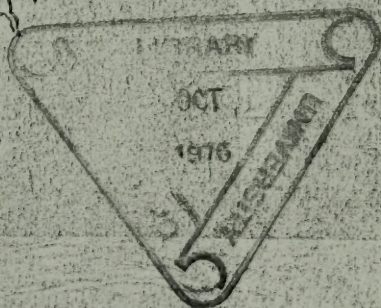
92

МІЖ ДВОХ СИЛ

Драма на чотири дії

Київ — Відень
1919

PG
3948
V88 M5
cop. 2

ДІЯ ПЕРША.

Дієві особи:

Микита Іванович Сліпченко
Глиkerія Хведоровна, його жінка

Софія
Христя
Марко
Тихон
Арсен

} їхні діти

Панас Антонович, чоловік Христини

Семяшніков }
Грінберг } лідери большевників

Микола Петрович Білянкевич

Сіпіцин
Подконасв }
Сорокін } Большевики

Красногвардейці, селяне, робітники.

Діється в одному з великих провінціальних міст на
Україні в початку 1918 року.

Велика кімната. Вона одночасно служить і за їдальню і за робітню, кабінет і вітальню. Ліворуч від глядача ближче до рампи теслярський варстат. Тут же дошки, струмент теслярські; над варстатом до стіни поприбивані полиці з пофарбованого дерева. Біля варстату стоїть повелючка шафа для кипжок, яку доніру роблять.

Далі по лівій стіні полиці з книжками. Між варстатом і полицями з книжками двері в другі кімнати. В задній стіні велике італійське вікно. Крізь його видно будинки міста. Біля вікна зліва стоїть стіл до писання, фотель. Справа буфет. В стіні, що праворуч, другі двері до сіней. Попід сею стіною стоїть широка турецька канапа. Над нею старовинний український килим і портрет Шевченка у великому рушнику. Посеред кімнати стіл покритий білою вишиваною скатіркою.

- Скрізь на стінах портрети українських письменників, так само прибраних рушниками.

ПАНАС. (Років 30, з голоною бородою, білий, в очах переважно юмористичний вираз. На йому сорочка з сірого товстого полотна, на шії зав'язана червоною вузенькою стьождою; рукава закачані. Підперезаний темносинім поясом. Чорні неширокі штани в чоботи. Він дивиться у дзеркало, розглядаючи себе зо всіх боків. Коли в сусідній хаті чується голос, він хутко одходить од дзеркала, бере рубанок і стругає.)

ХРИСТЯ. (Років 24-х, білява, з м'якими рисами лиця, одягнена в білу блюзку й синю модну спідницю, на спині дві коси. Хутко входить і шукає по хаті, поглядаючи скося на Панааса.) Та де ж вона? Оце, їй-Богу! Ну, нема ж та й годі! Паню, ти не бачив татової шапки?

ПАНАС. Бачив. На транку лежить. (Не перестає стругати.)

ХРИСТЯ. Аї, Паню! (Шукаючи підходить до Панааса, м'ярко занадто щиро.) А знаєш, Паню, тобі таки без бороди далеко краще! Тенер у тебе зовсім український тиш. А тоді трошки скидався на кацапчука, це через те, що борідка була білява і трошки цинша. А тенер же зовсім такий, як чотири роки назад.

ПАНАС. (Ніби шукає щось круг себе й заглядаючи за Христю.)

ХРИСТЯ. Що ти шукаєш?

ПАНАС. Га щось тут допіру говорено про мою борідку. Хто то Христю?

ХРИСТЯ. А вже ж, крапце. А що я вчора казала, що гірш, так то я так... з поганого настрою. Мені здавалось що ти поголився ради приїзду Софії, щоб бути таким, яким вона тебе знала.

ПАНАС. Ага, а тепер уже не здається?

ХРИСТЯ. Ну, Господи! Ну, розуміється, ти можеш хотіть подобатись Софії. Що ж тут такого? Хіба це зараз же повинно значити, що ти в неї закоханий? Господи Боже! Невже ти думав учора, що я именно це думала? Паню!.. Але даю тобі слово, я зовсім так не думаю. Ти віриш мені? Віриш? (Зазправ йому в лице, ловить руку з струганком.)

ПАНАС. (Сміється.) Ах, ти хитрюга!

ХРИСТЯ. Чим? Чим? Чим же я хитрюга?

ПАНАС. Ну, дитинча, іди шукай шапку, мені треба докінчить оцю поличку. А то як приїде Софія, як закохаюсь у неї то її не кіпчу вже зовсім.

ХРИСТЯ. Ну, а хіба ж ти не радий, що вона приїзжає? Ну, скажи по правді. Трошки все ж таки хвилюєшся, Га?

ПАНАС. Ні, мені дуже сумно. І страшно: а що знаєш, як повернеться стара любов? Га?

Що ж ми тоді робитимем, мала моя, га? Стара любов, брат, цунка, живуча. От морока буде!

ХРИСТЯ. (Несподівано гірко.) На що їй повертаться, коли ти її й тепер любиш і не переставав усі ці чотирі роки любити.

ПАНАС. (Сміючись.) От-так маєш!

ХРИСТЯ. Ах господи, і чого б я приставлявся. І зо мною ти женився тільки на злість їй, і бороду поголив тільки для неї, і стоїш тут з рубанком для неї. Ах, нещасний пост, мусить теслярством зароблять на хліб. Відшій талант, загинув через сем'ю. А Софія як же, відома артистка російської імператорської сцени, вона зрозуміє...

ПАНАС. (З посмішкою пильно дивлячись на неї.) Дитинча, навіщо ти собі кіхтоньки в серце запускаєш? Га? Навіщо дряпаєш? Нікому з того абсолютно ніякої користі немає. Повірть ти мені.

ХРИСТЯ. (Плаче.)

ПАНАС. Так... Додряпалась.

ХРИСТЯ. Ти нік...коли м...мене не любив... Тільки її ...І тепер...

ПАНАС. Ну, скажіть на милість, що значить одна маленька паршивенька, цанина борідка. В руки взять нема чого, а як зголив, так які сльози через неї. Ні, дитинча,

годі, я заведу через місяць тобі таку, що всі кацапи будуть ахкати. Ой, побачиш... На виставку в Рязань пошлю її: (Обніма я злегенька милув.)

ХРИСТЯ. (Плаче й сміється.) Я — поганка, Паню! Ти не сердься на мене, але мені так боліло ввесь час, так боліло. А тепер, знаєш, легше. Як сказала, так і легше.

ПАНАС. (З усміхом.) Ну, звичайно, як звалиш камінюку, так воно вмиє легше.

Входить Сліпченко. Він — присадкуватий, кремезний, років 50. Вуси довгі, з підвусниками, звисають униз по козацькому, вишивана сорочка з стьождою. Зверху сорочки піджак, але штани підперезані червоним широким поясом, за якого причеплено револьвера. Говорить поважно; силкуючись удавати козака, трохи театральню:

— Ну, дочко! Ти сюди з чоловіком любовці розводить прийшла? (До Панааса.) Здається, воно трохи не по українському буде „любовці розводить“? Га?

ПАНАС. По українському можна все говорити. Не сушіть собі голови.

СЛІПЧЕНКО. Ну, нехай упораємося з тою проклятущою кацапнюю, засяду за граматику. Ну, а шапка ж де? Дочко?

ХРИСТЯ. Та йй-богу, тату, її тут немає. Шукаю, шукаю аж... Ой, та ось же вона, дивіться. Лежить собі...

ПАНАС. Та й уредна яка, і не поворухнеться, наче її не вона.

СЛІПЧЕНКО. (Верє смушеву, спву шапку з червоним козацьким верхом, що висає майже на плечі, гладить її рукою.) А деж наш Арсен?

ХРИСТЯ. Та пішов же, тату, на вокзал зустрічать Софію.

СЛІПЧЕНКО. Та аж з самого ранку сидить там? Оце добра мені справа. Ну її поїзди, чи той, потяги ходять тепер, хай їм грець. Ну, нічого, хай упораємось з большевиками. А, та й славне козацтво росте. Кидайте ви, Панасе, своє телярство, занесутесь у вільні козаки, бороніть рідний край. Яке тепер телярство? Гляньте яка ловка шапка. Га? (Олягає її береться в боки.)

ПАНАС. (Співає ніби не чуючи.) „Гей, не шуми, луже“.

СЛІПЧЕНКО. О, вже заспівав свої. Українець називається.

Входить ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. (Років 50, одягнена в темне, близька дзвіночком, по селянському, на голові темна хусточка. Лице тихе, добре. Вдача лагідна, дуже довірлива, наївна.) — А Софієчки нашої все немає? Чую гомін та її думала вже, що то вона прїїхала.

СЛІПЧЕНКО. (Серйозно.) А, ти, стара, хіба її не знаєш? Прийшла ж од неї телеграма,

що вона просто на аероплані прилетить до нас. (Моргав Христі.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Здивовано.) Оце, скажіть! (Стурбовано.) Та це ж, по дай господи, її упасти можна.

СЛІПЧЕНКО. Ого, прив'яже себе!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та її холодно ж, Боже мій. Ото яка! А вона таки така. Змалку така була.

СЛІПЧЕНКО. Та пише, що просто в вікно хоче до нас улетіть. Ось сюди. Та щоб ми вийняли його. Оце стоїмо та її радимось.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та як же так?!... Ой, старий, ти знов оце мене дурш...

СЛІПЧЕНКО. (Вдоволено сміється.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. А я ж і повірила. Хаїт Бог милує, літать на цих еропланах. Нехай уже поїздом їде.. (В сінях гомін.) А ну ж стійте. Чи не вона ж ото? Ой, матінки! (Кидється до дверей у сінні й зникає.)

СЛІПЧЕНКО. А справді, ніби Софіїн голос. Е, прилетіла таки! (Швидко йде за Гликерією Хведоровною.)

ХРИСТЯ. (Поглянувши пильно на Панаса, біжить за ними.) Вона, вона. Софієчка, Софієчка! (Вибігає.)

ПАНАС. (Сам швидко йде до дзеркала, дивиться, чепуриться. Потім береться за струганок, але, розду-

мавшин, одклада набіг і одкомус рукава. Видно хвилюється, ніяково про себе посміхається, не знає, яку позу прибрати. Гомін у сінях стоїть хвилини три. Панас уже поторцяючи поглядає на дворі.)

Входять всі й Софія. Їй років 27. Гарна, волосся темно-русяве. Одягнена елегантно в сірій зимовий костюм, гачтований хутром. На голові сіра, під кольор костюма хутряна, по смушера, шапка. Іде обнявши Гликерію Хведоровну. Манера балакати весела, рінуча, трошки неуважна. Тепер зхвилювана, в радісному підняття:

— І все так само, так само, як було. Навіть є Панас Антонович! Доброго здоров'ячка! Як ся маєте? (Здоровкається з Панасом.) Господи, такий самий, а ні трошки не змінився. Тільки... Що це тут за дошки? Майстерня?

СЛІПЧЕНКО. А то наш Панас покинув вірші писать та виробляє шафи тепер. Заробітнице, ніж вірші.

СОФІЯ. Та-ак? Невже?

ПАНАС. (З посмішкою.) Пристосування до сучасного моменту, тільки всього, Софіє Микитівно. Ви не лякайтесь.

СОФІЯ. (Сухо.) Я її не лякаюсь. Господи все таке саме, навіть фотографії в черепашкових рямцях. Ні, я мушу їх поцілувать, вони надзвичайно милі. (Цілує рямці.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та ти б, дитинко, хоч шапочку скинула, роздяглася. І їстоньки як хочеш? Господи, такий же світ пройхала.

СОФІЯ. (Окидаючи капелюха, жакет.) Та ще як, мамуно! У вагоні четвертого класу, двоє суток не виходячи з вагону. Один салдат спав на плочі, другий на колінах, третій впірався ногами об мою голову, четвертий дихав у шию.

ХРИСТЯ. (Роздягає капелюх і жакет.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ой, матішки!

СОФІЯ. А почуваю себе як свіженький огірочок.

АРСЕН. Та я ж її через вікно з вагону вишнєв!

СЛІПЧЕНКО. А що-ж! По козацьки!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Отто, Господи!

СОФІЯ. Ого, ми молодці! Але що найкраще, що найкраще так це те, що, нарешті, дома. Дома, дома, на рідній землі, на Україні, татусю, на нашій любій і своїй тепер землі. І яке щастя говорить по своєму, наче плаваєш. (Лукаво.) Ну, тату, тепер ви вже, розказував мені Арсен, не матимете нас, дітей, що ми „дурну хохляччину“ заводимо? Га?

СЛІПЧЕНКО. Буває, дочко, що її старі розуму навчаються. Вік живи, вік учись. А дурнем помреш.

ХРИСТЯ. О, тато тепер таким українцем став, що й нас за пояс заткне.

СОФІЯ. Браво!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну, а як же Микола Петрович там, доцю? Чого ж він з тобою не прийхав?

СОФІЯ. (Восоло.) А на віщо він тут здався, кацап?

СЛІПЧЕНКО. Іменно, так! Оце, видно, справжня українка!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну, де-ж таки. Хоч бідний і кацап собі, а таки ж твій чоловік рідний.

СОФІЯ. Еге, мамуно, уже годі. Уже я не „гаспажа Падпругіна“, а просто собі Софія Сліпченко.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. О! Як же це так?

СОФІЯ. Розвелась. Подала заяву в „Совѣт рабочих депутатов“ приклала марку за сімдесять копійок і кінець. Він мені не чоловік, а я йому не жінка. От як тепер, мамцю. (Всі вражені.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Оце Господи! Та чого ж так, дитино? що ж ви погано жили між собою? Обижав тебе? Чи як?

СОФІЯ. Е, мамо, довго говорить, а мало слухать. Колись розкажу. А тепер я б все ж таки вмилася.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та зараз, зараз. Ото

справді! Та ходім, ходім! Хрнетю, ти б могла!

СОФІЯ. Тільки от що. Тут до мене зараз має прийти один чоловік. Я йому з вокзала телефонувала. Дуже важна справа. Доручення з Петрограду. Так де мені його прийняти?

СЛІПЧЕНКО. У нас, дочко, оця хата за все. Ти ж сама знаєш. Пролетарії...

СОФІЯ. І чудесно... (Дзвінок.) О, це ніби якраз хтось дзвонить? Арсене, а ну, подивись. Як до мене, то веди сюди. А вас усіх я вже попрохаю... (З посмішкою показує рукою на двері.)

АРСЕН. (Швидко виходить.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та, може б, умилася все ж таки?

СОФІЯ. Ні, як він, то вже потім. Це хвилини п'ять не більше. Одчеплюсь та й буду вже вільна.

АРСЕН. (Входячи). До тебе, Софіє.

СОФІЯ. Ага... То проси, будь ласка.

Всі виходять на ліво. Арсен на право.

Входять Грінберг і Семянніков. Грінберг в салдацькій одежі, голений, кучерявий, літ 28. Тримається вільно. Самовпевнено, трошки гаркавить. Старається бути англійцем. Семянніков — в косоворотці й піджаку, з борідкою, незграбний, трохи згорблений, вигляд суто-інтелігентський.

СОФІЯ. Доброго здоров'я. (До Грінберга.)
Вибачайте: ви хто? Товариш Грінберг?

ГРІНБЕРГ. Да, я Грінберг.

СОФІЯ. Дуже приємно. А ви, товаришу?

СЕМЯНИКОВ. Моя фамілія — Семяніков.

СОФІЯ. Чула її про вас. Сідайте, будь ласка. Сподіваюсь, ви балакаєте по українськи? Попережаю; я ні слова по руськи не скажу. Я тільки що приїхала і так скучилася за своєю мовою що...

ГРІНБЕРГ. Якь сожалівню, товарищ Семяніков не говорить по українськи...

СОФІЯ. Але ж ви балакаєте? Товариш Сергійєнко казав мені у Петрограді, що ви чудесно говорите по українськи.

ГРІНБЕРГ. Да, я ізъяєняюсь свободно. Я можно сказати влюблен в этот прекрасний, богатий язык. Коли ви не дуже будете сміятися з мене за мою вимову, то я з великою приємністю. Я ж сам українець, родився й виріс на Україні.

СЕМЯНИКОВ. А меня уж ви того... уж извините, я понимаю — то немощно понимаю, а говорить... (Розводить руками й посміхається.)

СОФІЯ. (Весело.) Ну аби розуміли. А хутко її говорить будете. Ну, так от, товариші, я...

(Озирається й говорить тихіше.) Я маю доручення з Петрограду. Там дивуються, що у вас тут так мляво посувається справа.

СЕМЯННИКОВ. Извините. Я не совсем понял. Что значит „мляво“?

ГРИНБЕРГ. Медленно, вяло.

СЕМЯННИКОВ. Что же именно вяло? (До Софії.) Вы меня простите.

СОФІЯ. (Сміючись.) О, будь ласка.

ГРИНБЕРГ. Почему вяло идетъ дѣло.

СЕМЯННИКОВ. Ах, вот что! Да, да...

ГРИНБЕРГ. Нічого дивного, товарнико, немає. Ми не маємо вказівок, не маємо грошей. Ми готові кожну хвилину призначити виступ і не рішаємось.

СОФІЯ. А сил є досить?

ГРИНБЕРГ. Все робітництво, і весь гарнізон у наших руках. За Центральну Раду тільки зброд різкий, хулігани та наймані групки вільного козацтва. Нікчемні банди.

СОФІЯ. (Виймає з торбинки пакети і листи.) Тут гроші. Поки що тільки пятьдесят тисяч. Потім буде більше. (Подає.) А це лист вам. (Дає Грінбергові пакет і листи.)

ГРИНБЕРГ. Ага... Дякую... (Чита листа.)

СОФІЯ. (Тим часом до Семяннікова.) А ви давно вже на Україні?

СЕМЯННИКОВ. М'сяцев шесть, семь...

СОФІЯ. Що ж вам подобається тут?

СЕМЯННИКОВ. Какъ?

СОФІЯ. (Сміючись.) Нравится вам здѣсь?

ГРИНБЕРГ. (Раптом.) Великолѣпно! Вотъ этого мы только и ждали. (Семянникову.) Прекрасно! Сегодня можно выступать.

СЕМЯННИКОВ. (Радісно.) Неужели?! (Простига руку до листа.) А ну покажите.

ГРИНБЕРГ. (Немов не помітивши його руху, ховає лист в кишеню.) Сегодня ночью выступаем. О, теперь мы покажем этим наемным бандам разбойников. (Софії.) Спасибо вам, товарищ. Дякую дуже-дуже. Ви зробили нам величезну послугу.

СОФІЯ. Дуже рада.

ГРИНБЕРГ. Ну, тепер можна йти? Я гадаю, що ми ще побачимось. Ви мою адресу знаєте. Дозвольте вам ще раз подякувати і побажати всього найкращого. (Стягує руку.) Побачайте, ще одно маленьке запитання. Але чисто особистого характеру... Ви, здається, артистка Петроградського державного театру?

СОФІЯ. Так.

ГРИНБЕРГ. Можна вас запитати, яким способом ви наша прихильниця? Коли це є не скромність з мого боку? — вибачте будь ласка.

СОФІЯ. О, прошу, Я—прихильниця всього, що гарне. Соціальна революція це така грандіозна, величезна річ, що бути байдужим або ворожим до неї може бути людина зовсім тупа або дуже заінтересована в своєму сучасному добробуті, або як кажуть тепер, в своїх класових інтересах. Тупою я себе не можу вважати, а що до класових інтересів, то мій батько — залізнодорожній робітник, мати — селянка, брати робітники на заводі. Тільки я та сестра маємо освіту. Але це сталось зовсім випадково. Коли ми були дітьми, то жили в домі відомої артистки Мусалової, може чули?

ГРІНБЕРГ. А як-же.

СОФІЯ. Вона зацікавилась мною її сестрою і присяглась, що зробить з нас артисток. І як бачите, я на сцені. Сестра теж була, але вийшла заміж і покинула.

ГРІНБЕРГ. Це страшно цікаво. Мусалова могла б радіти коли б не вмерла. Я б за одно це поставив би її пам'ятника.

СОФІЯ. Ну, за добре серце пам'ятників на жаль не ставлять.

ГРІНБЕРГ. О, не в доброму серці річ. А в тому, що дякуючи Мусаловій ми маємо таку велику артистку, такий талант. (Включається Софії.)

СОФІЯ. (Оміючись.) Ну, це вже не по біль-шевицьки, товаришу. Це буржуазність, го-ворить комізімонти дамам. Так, значить, сьогодні вночі? Я думаю, це пройде без-кровно?

ГРІНБЕРГ. О, да! Я думаю... Всього до-брого. Бувайте.

СОФІЯ. Бажаю успіху. (Прощається і прово-жає їх до дверей.)

ГРІНБЕРГ. Дякую. Дякую. (Виходить.)

СОФІЯ. (Підходить до дзеркала й поправляє во-лосся.)

ГРІНБЕРГ. (Входячи.) Вибачайте. Ще на одну хвилишку. (Підходить ближче.)

СОФІЯ. Будь ласка.

ГРІНБЕРГ. Ви не можете сеї ночі перейти в нижній етаж або переночувати у когось в другому районі? Річ, бачите, в тому, що ми почнем наступати якраз з цього району. Може бути обстріл. Я боюсь, щоб снаряд не потрапив до вас.

СОФІЯ. О, я не боюсь. Але певже так серйозно? Навіть обстріл? З артилерії?

ГРІНБЕРГ. Все може бути. Я сподіваюсь, що обійдеться й без цього, але... Мені невимовно шкода було б, коли б вам було зроблено яку небудь неприємність. Я страш-

по радий, що ми маємо таку чудову, таку... прекрасну товаришку. О, це по комплімент, а щира правда.

СОФІЯ. (Сміючись.) Дякую, дякую. Але сподіваюсь, що ніякої неприємности мені не буде.

ГРІНБЕРГ. А все таки перейдіть у друге місце. Як раз ви в такому районі живете. Дуже вас прошу. Га?

СОФІЯ. Ну, Господи! Що я панночка яка небудь, од вистрілу в істерику впаду? Я в Петрограді мартовську й октябрську революцію пережила, і то не ховалась, а то тут...

ГРІНБЕРГ. Ну, коли так, то... до побачення. (Дуже стискує руку й щільно виразно дивиться їй в очі.)

Входить Панас, але побачивши Грінберга хутко входить назад.

СОФІЯ. До побачення. Всього доброго.

ГРІНБЕРГ. Сподіваюсь до скорого побачення?

СОФІЯ. Я думаю.

ГРІНБЕРГ. (Низько галантно вклоняється й виходить.)

СОФІЯ. (Знов чепуриться перед дзеркалом і весь час подивляється на двері, з яких виходив Панас.)

ПАНАС. (Входячи.) Можна? здається, вже зовсім пішли?

СОФІЯ. Можна, можна. Вибачайте, що вигнала вас із вашої власної хати.

ПАНАС. О, нічого, це тепер трапляється на кожному кроці. А ви вже з нашими більшовіками познайомились?

СОФІЯ. З якими?

ПАНАС. Адже це були Грінберг і Семініков, тутешні лідери більшовіків. Хіба ви не знали того?

СОФІЯ. Та певже? Звідки ж мені знати. Я — буржуїка, ніяких партій не розумію. Якою була, такою її зосталась. (Лукаво.) Пам'ятаєте, як ви мене колись лаяли за це? Чи ви вже все забули?

ПАНАС. А цікаво, що вони аж у двох прийшли. Вони важні тут парсони.

СОФІЯ. А ви такий самий упертій лишилися як і були.

ПАНАС. Здається, ви її про себе могли б це саме сказати?

СОФІЯ. (Сміючись.) Нічого собі зустріч старих приятелів: з першого ж слова лаятись почали. У мене таке вражіння, що ми днів на два—три тільки розлучались.

ХРИСТЯ. (Входячи на порозі.) Софіє, умиватись іди.

СОФІЯ. (Весело.) Та певже? А умивальник той самий, що перекидається? (Обніма Христю.)

ХРИСТЯ. Той. Тільки Панає його вже полагодив.

СОФІЯ. Е, нікода. (Входить.)

ПАНАС. (Сам. Стоїть якійсь час непорушно, в задумі, потім стріпує головою, немов одганяючи думки, рішуче закачує рукава й починає стругати наспівуючи „Гей, по шуми, луже“.)

Входить з сінешних дверей Марко, років 25—26, рослий, чорнявий, одягнений в салдацьку шенелю, в шапці з червоним висячим верхом. В руці рушниця. Коли роздигається, під шенелью читатьські читани в чоботи й піджак.

МАРКО. (Швидко в підняття.) Де батько? Панає Антоновичу! Дома?

ПАНАС. А що сталось?

МАРКО. (Уціплюю.) Е, вам все одно не цікаво.

ПАНАС. (Хитаючи головою на ліво, байдуже.) Там десь. (Співає знов.)

МАРКО. (Підходить до дверей ліворуч, одчиняє й гукає.) Тату! Ідіть сюди. Швидко. (Вертається в кімнату.)

СЛІПЧЕНКО. (Входячи, знепокоєно.) Що таке?

МАРКО. (Таємно, тихіше, але в веселому підняття.) Зараз треба йти.

СЛІПЧЕНКО. Куди?

МАРКО. Тасмний наказ по всьому гарнізону: сьогодні вночі обеззброїть большевиків. Всім вільним козакам з нової години вечора бути на місцях.

ПАШАС. (Уважно прислухається.)

СЛІПЧЕНКО. Оце, парешті, діло. Оце так! А то панькаються з ними сукиними синами.

МАРКО. Тихше. Щоб Тихон не знав. Він дома?

СЛІПЧЕНКО. А правда. Ні, здається його нема.

МАРКО. Мені треба ще свою винтовку почистити. Щоб сьогодні вночі добре працювала. (Скида шенель, шапку, виймає з кепелі ганчірочку, струменти, сідає за стіл і починає розбирати рушницю.)

СЛІПЧЕНКО. Ну, парешті, додумались! Ні, нехай же... (Зупиняється.)

Входить Тихон, років 27, одягнений в подертий темний костюм в косоворотці під піджаком, низенького росту, білявий, сухорлявий, подібний до матері.

СЛІПЧЕНКО. А, от і наші панич прийшли. Як там твої друзі кацани ся мають?

ТИХОН. (Не відповідаючи, бере з етажерки книжку, лягає на канапі й починає читати.)

МАРКО. Вони по українськи не розуміють. Вони тільки по кацапсько-большевицькому молитвенику уміють молитися.

ПАНАС. (Головоніцо.) „Гей, по шуми, лужо“.

СЛІПЧЕНКО. Яка це година? (Дивиться на кишенькового годинника.) Ого, вже п'ять. Чуюси, Марку?

МАРКО. Чую. То ж то воно вже так темно в хаті. (Встає й пускає електричне світло.) От тепер і читать і винтовку чистить і стругать видплице. Правда, панове? Тату, а Арсен дома? Треба й йому повишу сказати.

СЛІПЧЕНКО. Та він там коло Софії. Софія ж приїхала.

МАРКО. (Схоплюючись радісно.) Та не може бути?! Та де ж вона?

ТИХОН. (Кладе книжку й нехалаючись сідає.)

СЛІПЧЕНКО. Умивається. Зараз сюди прийде. Треба й свою рушницю обдивитися... (Виходить ліворуч.)

МАРКО. (Сідає.) Ну, це здорово, що вона приїхала. От Тихоне, у нас у родині ще прибавилось буржуазії та шовінізму. Софія писала, що їй уже в печінках добре засіла кацапія. Приїдеться тобі, брат, в кацапію до яхрьоньок їхати, пропадеш ти тут з нами... Ех, та й ловкенька винтовочка, Тихоне! Подивись. Га? Большевичків як травичку коси-теме.

Входить Софія, Гликерія Хведоровна, Христи.

СОФІЯ. (Швидко йде до Марка, обнімає його, цілує.) Здоров гайдамаче! Здоров, мій хлопчику милий! У-у, та й виріє ж! Нічого собі хлопчик! О-го-го!

МАРКО. Але ж і ти півроку, якою красуньою стала! І Петроградська голодня тебе не взяла.

СОФІЯ. О, мене її довбнею не доб'єш!

ТИХОН. (Підійшовши тихо.) Здорова, Софіє!

СОФІЯ. О! Тихенький Тихон! Здоров, голубчику. Тебе, розуміється, не чути й не видно. (Цілються.) Ну, цей, мабуть, срібних карбованців пальцями не ламає? Ну, чого ж ти такий худий? Подивись на Марка.

МАРКО. О, зате він ламає Українську державу, як бублика!

СОФІЯ. О? Як так?

МАРКО. А спитай його. „Вся власть совѣтам, долой буржуазну Украину. Да здравствует единая, недѣлимая матушка Русь православная.“!

СОФІЯ. Та невже? Чого ради?

ТИХОН. Брехать же ж таки не треба, Марку.

МАРКО. Я її не брешу.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну, дітоньки, не треба... хоч сьогодні не сваріться. Христе, накривай же стіл.

ТИХОН. (Потискує плечима й одходить.)

СОФІЯ. Мамуню! Ін-Богу ж, я не голодна. Христе не треба.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну-ну, що ти, Господь з тобою? Як же так: приїхавши та не заку-силь. Оце добре було-б.

СОФІЯ. (Розводить руками.) Ну, щож! Марку, що це ти робиш?

МАРКО. А це я чепурю рупницію в гості до Тихонових приятелів, до большевиків.

СОФІЯ. А-га. Хіба вони... що?

МАРКО. Та нічого особливого. Правда, Тихоне?

ТИХОН. (Різко.) Дай мені спокій, Марку! Можеш собі з батьком, з Арсеном і з своїми вільними розбишаками плести всяку мерзоту, а мене лиш.

МАРКО. Це ж хто вільні розбишаки?

ТИХОН. (Мовчить.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Діти, діти! Знов! Марку, не чипляйся ж ти, ради Бога.

МАРКО. Ні, я тебе питаю: хто то вільні розбишаки? Батько? Я? Арсен? А ти хто?

ХРИСТЯ. Він — представник інтересів садат, робочих і б'їдибїтншого крест'янства!

МАРКО. О, знаємо ми їх!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та хоч би ти вже, доню, не мінгалась.

Входить Великевич, одигнений в потерту, кольору хакі, тужурку, коретелькі штани. Йому років 45, лице не голе, але видно колись пецене, панське. Балакає мїшаниною українського з руським.

БІЛЯНКЕВИЧ. Извініте... Я... Мені треба побачити Микиту Івановича. Извініте, пока-луйста.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Нічого, нічого, Михайле Петровичу. Заходьте. Микита Іванович зараз ввійде. От познакомтеся. Моя старша дочка...

БІЛЯНКЕВИЧ. (Угодливо, дуже звичливо.)
Очень радъ, очень польщен, омень прїятно.
Слышал много. Изволили из Петрограда?

СОФІЯ. Так, оце допіру.

БІЛЯНКЕВИЧ. Як же там, у Петрограді?

СОФІЯ. Нічого, потрошку живуть.

БІЛЯНКЕВИЧ. (Хїхікаючи.) Соціалістическая Республика?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Шолочеться з Христею і шведенько входить.)

МАРКО. Подождіть, от і в нас буде така сама. Кацапня там подихає з голоду і суне вся сюди, под флагом соціальної революції.

А пані дурні їм і ворота розчиняють. Та ще тих, хто свій край і народ боронить, розбишаками називають. Самі ж падлюки чисті розбишаки, грабіжники, хулігани!

Входять Сліпченко і Арсен з рушницями в руках.

МАРКО. Батьку, ми з тобою, з Арсеном і з усім вільним козацтвом попали в розбишаки.

БІЛЯНКЕВИЧ. (Примощується в куточку й живо, уважно погляда на братів.)

СЛІПЧЕНКО. Це Тихон так? Спасибі, синку. Спасибі. Плюй на рідну матір, на батька, на Неньку-Україну, що вигодувала тебе такого розумного.

ТИХОН. (Читав.)

МАРКО. Яке йому діло до України?

ТИХОН. А ти думаєш, ти її рятуєш своїм шовінізмом і що оддаєш на поталу панам і буржуям?

СЛІПЧЕНКО. Яким панам? Яким буржуям? Де ти взяв їх? Хто в нас пани в Україні? Українці? Буржуї то якраз твої приятелі-кацапи, жиди, ляхи. От хто буржуї! І от з ким ти йдеш проти свого народу, з ворогами нашого відродження. Ренегат ти, зрадник!

ТИХОН. Я йду з робочими і селянами проти їхніх ворогів.

СЛІПЧЕНКО. А ми ж хто, щеня ти? Хто я такий, чортів сину ти? Га? Пан? Буржуї? А хто з мене сорок п'ять літ по заводах кров смокче? А тебе я вигодував на які гроші? Якими руками вони зароблені? Так що ж ти мені варнякаєш про робочих та ворогів їхніх? Я вже їх добре знаю, не вчи! „З робочими та селянами“. Так ти ж і йди з ними! А не з Семяніковими та Грінбергами.

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. (Гукає з дверей.) Микито! Старий! А йди-но на хвилиночку.

СЛІПЧЕНКО. Вспать би тобі гарячих штук двадцять, порозумніщав би! (Виходить.)

ПАНАС. (Що весь час стругав і подивлявся на Белянкевича, раптом голосно сміється.)

Всі здивовано дивляться на його.

ПАНАС. А, правда, Михайле Петровичу, цікава сценка? Як демократія сама себе за горло душить? Ще тропки і можна буде голими руками брать. Як ви гадаєте? Ще тропки мовчки подождать і... готово. Правда? (Підморгує.)

БІЛЯНКЕВИЧ. (Встає.) Я вас не розумію. Извините, я, кажеться, зд'ясь лишній... (уклоняється дамам і ображено виходить.)

ХРИСТЯ. Михайле Петровичу! Та куди ж ви?... Ну, за що ж ти образив чоловіка?!

ПАНАС. Не хвилюйся, Христенюко... Він по образився. Він пізніше у світі час прийде. От вони перегризуть собі горла, а він тоді прийде, залишає обох і сяде.

СОФІЯ. А він хто такий?

ПАНАС. Безробітний поміщик. Мав тисячу десятин, кішеський завод, дівочий гарем, інгуську охрану, а тепер вчиться чоботи шити і паймає у нас кімнату. Одягнений, як бацши, під пролетарія.

ТИХОН. Любить Пеньку-Україну й хоче записатись у вільні козаки.

МАРКО. Ага: хоче! А не записався? Бо знає, що не приймуть, а большевики приймають всякого, хто заявить себе ворогом Українства.

СОФІЯ. Та невже большевики тут такі вороги національного відродження? Я чула, що...

ТИХОН. (Хвилюючись.) Та що він бреше? Хто ворог? Це ж тільки брехні! І що він... Це просто мерзость говорить подобныя вещи.

СЛІПЧЕНКО. (Входить.)

МАРКО. О! Як захвилювався, аж на рідній большевицькій мові забалакав...

ТИХОН. Да с тобою... с тобою... кнутом надо розговаривать.

СЛІПЧЕНКО. (Снахахнувши.) Хто сміє поганити мою хату мовою ворогів наших?! Це що таке?!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Входить.)

ТИХОН. Ви самі поганите її своїм новітнім, людожерством.

СЛІПЧЕНКО. Як ти сказав? (Стуває до його.)

МАРКО. (Схопившес рушницю й підбігає з нею, замахнувшись до Тихона.) Мовчи, гад, прихвостень кацапський! Мовчи!!

СОФІЯ. (Кидуючись до них.) Марку, Марку! Ради Бога! Що ти?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ох, Боже мій! Батьку! Та що ж це таке?! Та діти ж рідні! Брати як вони!

МАРКО. Який він мені брат?

ТИХОН. Дійствительно, не брат, а хулиган...

СЛІПЧЕНКО. (Люто до його.) Та доки ж це буде? Геть з моєї хати! Геть! Щоб і духу твого не було!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Батьку! Що ти робив?!

СЛІПЧЕНКО. Мовчи! В моїй семьї не було зрадників і не буде! Забирайся запроданце кацапський!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.)

ТИХОН. (Рішуче виходить.)

СЛІПЧЕНКО. Уб'ить його мало, паскудишка! Тут розривають серце а свої ще й собі. Марку, Арсене, ходітьте! Арсене, бері мою рупицю.

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. Куди ж це й ви?

СЛІПЧЕНКО. Боронить нашу землю, нашу державу, наш темний народ од ворогів його, од таких як отої твоїї сини. Прощайся з синями. Та не рюсать мені і не розбалакувать, бо я вам всім тут... Ну?

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. Та це ж... Та як же... почувать же приїдете?

СЛІПЧЕНКО. Як живі будемо, приїдемо. А як ні, то заночуємо десь инде. Ну, Марку, швидче прощайся. Арсене!

МАРКО. Та приїдемо! Чого там? Дурниця. Нічого не бітєсь, мамо. Батько це так собі. Ми тільки в караул.

СОФІЯ. Тату, а може б ви zostались же таки цей вечір дома? Ми ж не бачились чотирі роки.

СЛІПЧЕНКО. Не можу, дочко. Ми з нашою державою не бачились триста років. Коли б і ти могла, то й тебе забрав би з собою. Всіх! (Показує на Панаса.) Он застається вам муштина. Он як струже! Такі ще гірші ніж отої. Краце вже в большевими йди, а не будь таким байдужим.

ПАНАС. (Струже й наспівує, „Гей, не шуми, луже“.)

СОФІЯ. (Обнімає батька.) Ну, а я все ж таки благаю вас: не ходіть цей вечір. Ну, цей же тільки вечір. Ну, до одинадцятої години. Посидьте зо мною. Я ж так скучила за всіма вами. Таточку, хороший, дорогий! Ну, ради вашої й моєї любови до України, не ходіть сьогодні. Марку, прохайте тата.

МАРКО. А може б, справді тату?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.) Старий, не ходи ти... Ну, нехай уже хлопці, молодці. А ти ж...

СЛИПЧЕНКО. Хто старий? Я? Тепер нема ні старих ні молодих. Не рюмсайте й одчепіться. Марку, Арсене, ходімте. Нема чого! Вернемось усі живі й здорові. Ну, ходім, ходім! (Зхвилюваний швидко виходить.)

МАРКО й АРСЕН. (Мовчки процаються й вибігають за ним.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.)

МАРКО. Та чого, ви, мамо?! Та нічого ж... Ех!

ГЛИКЕРІЯ і ХРИСТЯ. (Виходять за ними.)

ПАНАС. (Мовчки, сціпивши зуби стругає.)

СОФІЯ. (Тривожно, швидко ходить по хаті.)

Завіса.

ДІЯ ДРУГА.

Там-же. Того ж вечора. В хаті темно, тільки на стіні,
низько над варстатом Панаса горить електрична лам-
па з густим снім абажуром.

Кріз темне вікно видно вогні городських будинків.
Чути приглушену тріскотню кулеметів і рушниць. По-
між цим одш за одним чуються вибухи гармат — то
ближче то далі. З кожним вибухом в городі блимає
світло, немов од блискавки, потім за цим грохот
розриву.

ПАНАС. (З молотком і домотом в руках зігнувшись стоїть спиною до вікна над донкою і вибиває. Не співає.)

СОФІЯ. (Стоїть біля вікна й неодружно дивиться на город.)

ХРИСТЯ. (Лежить згорнувшись у куточку канани й за кожним вибухом здригується, сідає, озирається, пенюється, знов зортається в клубочок, нарешті не витримує й повним муки, плачу й страху голосом екрикує.) О, Господи! Коли ж це скінчиться? Сім годни уже це страхіття! Я не можу! Я не можу. О! Знов! О, прокляті большевики, бодай вас Бог побив!

Новий вибух такої сили, що бризкотить посуда у шафі.

ХРИСТЯ. (Прсеідає, стає на коліна й ховається за бік канани.) Софіє! Та не стій же там. Я боюсь дивиться на тебе. Софіє! Одійди!

СОФІЯ. (Як вибухає, здригується й машинально одетунає від вікна, але зараз же знов підходить і дивиться.)

Затишає. Тільки зрідка здалеку чути вистріли рушниць.

СОФІЯ: Здається кінець.

Входить ГЛІЦЕРІЯ ХВЕД. (Голова їй зав'язала мокрою хусткою, зтомлено говорить.) — Дітош-

ки. Не сидіть ви тут, мої рідні. Тут таке велике вікно, що бомбі легко влетіти. Переїдьте у коридорчик, пересидьте там, там усе ж таки затишніше.

СОФІЯ. (Зараз же підходить до неї, швидко обіймає й жартовливо виговорює.) А ви чого, мамуню, ходите? Чого? Вам лежать треба. Ходіте, ходіте. Вже перестали.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та й ви, дітки, ідіть звідси. Христе, Панасику.

ПАНАС. Нічого, мамо, ми затулимо вікно газетою, то бомбі не видно буде, куди летить. Лежіть собі спокійно.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ох, побачить вона! Ох, послідні дні настали... Боже ж мій, Боже ж мій! Де ж це наші? Може й на світі вже немає? Змишуйся, Царице небесна...

СОФІЯ. (Злегка веде.) Ходіте, мамо, ходіте. Як голова болить, то ходити не можна. Треба лежати. А ми підемо в коридорчик. Ходіте. (Веде матір.)

ХРИСТЯ. Може б ти перестав хоч стукати. Мені все здається, що це тут стріляють.

ПАНАС. Пішла б ти, справді, в коридорчик, там немає вікон і менше чути.

ХРИСТЯ. Я сама там боятимусь, ходім і ти.

ПАНАС. Мені треба кінчить оцю полицку...

ХРИСТЯ. Ах, я знаю, що тобі треба, чого ти одсилаєш мене в коридорчик.

ПАНАС. На тебе гарматні вистріли погано впливають, дитинко.

ХРИСТЯ. Зате на тебе дуже гарно. Я знаю.

Входить Софія.

СОФІЯ. Христе, перейшла б ти, справді, в коридорчик, — ти тут тільки нервуєшся.

ХРИСТЯ. Я боюсь там сама, ходім зо мною.

СОФІЯ. От тобі й маєш, чого ж там боя-тись? Там не достане ні одна куля.

ПАНАС. (Упускає на землю долото. Од стуку його Христа й Софія здригуються.)

СОФІЯ. Ах, Панасе Антоновичу! Охота вам їй-Богу, в такій час... Ну, нежеж вам хоч не цікаво, принаймні, що там робиться?

ПАНАС. Хіба вам не видно й не чути, що там робиться?

СОФІЯ. Ну нежеж ж вам не цікаво хто кого перемагає?

ПАНАС. Абсолютно не цікаво. (Стукає.)

ХРИСТЯ. (Підбігає до його.) Покинь стукати! Покинь стукати! (Нервується.)

ПАНАС. Христю, не хвилюйся. Що з тобою?!

ХРИСТЯ. Як ти можеш стукати тут, коли там поміряють люди, коли твої брати... Як можна так?!

ПАНАС. (Спокійно.) Тільки так і можна... (Раптом, не стримавши себе вибухав несподіваним гнвом.) Тільки так і можна! Чуєш ти?! Тільки так можна й треба. Треба-а! Чуєш?! |

ХРИСТЯ. (Злякано, тихо.) Чого ж ти на мене кричиш?

ПАНАС. (Тим же голосом.) Запам'ятай твердо: тільки так і можна!

ХРИСТЯ. (Вибухнувши плачем вибігає з хати.)

ПАНАС. (Вражено, зніяковівши.) От тобі й маєш.

СОФІЯ. На віщо ж ви її образили?

ПАНАС. І на думці не мав ображати її.

Стрілянина знов вибухає, ще з дужчою силою. Гарматні розриви чуються раз-по-раз, майже без перерви, утворюючи страшний грохот. На фоні цього гуркоту стають частішими стріли кулеметів і рушниць. В городі займається пожежа. Крізь вікно видно велике сійво, дим і величезні язички полум'я.

ПАНАС. (Одкладає молоток і долото й підходить до вікна) Одійдіть Софіє Микитівно. (Веро її за руку.)

СОФІЯ. (Мовчки визволяє руку й злегка одпиха його.)

ПАНАС. Я вас прошу... Не будьте ж хоч тепер такою, як... чотирі роки тому. Софіє!

Спирід вибухав в великою силою недалеко. Зараз же кулі в дивном розбиває шкло в вікні. Панас і Софія разом одскакують од вікна убік за шафу. Софія машинально хваняється за Панаса, шукаючи в його захисту.

ПАНАС. (Сильно обнімає її, потім рантом гаряче, жагуче цілує.)

СОФІЯ. (Якийсь мент стоїть в його обіймах непорушно, потім одкидається назад, вдивляється в Панаса.)

ПАНАС. (Хоче підійти до неї.)

СОФІЯ. (Мовчки помалу, але рішуче крутить головою.)

ПАНАС. (Зушняяється. Далі повертається й іде до вікна, стаючи посередині його.)

СОФІЯ. (Строго, сердито.) Панасе! Одійдіть...

ПАНАС. (Мовчки стоїть, не повертаючись.)

СОФІЯ. (Підходить і стає також.)

ПАНАС. (Бере її з силою за руку й одводить до канапи. Сам переходить до варстату і сідає там, схиливши голову на руки.)

СОФІЯ. (Сидить в кутку канапи, одкинувши голову на спинку й заплонцивши очі.)

Стрілянина потроху зменшується й затихає.

СОФІЯ. (Ворушиться, встає і дивиться в вікно.)
Ще десь горить.

ПАНАС. (Не рухається.)

СОФІЯ. (Помалу підходить до його й зушняяється. Тихо.) Панасе!

ПАНАС. (Сидить так само.)

СОФІЯ. (Ніжно, але рішуче бере його голову одною рукою й одхиляє назад. Щільно дивиться якпійсь час йому в очі не приймаючи рук з чола його й тихо питає:) Що ж то було там? (Хитає головою до шафи.) Нервовість?...

ПАНАС. (Мовчить і дивиться на неї.)

СОФІЯ. Спомин?

ПАНАС. (Не відповідає.)

СОФІЯ. Жарт?

ПАНАС. А у вас що було?

СОФІЯ. (Приймає руку з лоба й посміхається.) Стара історія. Невже ви ще й тепер боїтесь „загубить своє перпенство і владу муштини?“ Це ж, нарешті, скучно і смішно, мій друже. Що було чотири роки тому принаймні боляче, то тепер... просто смішно. Добре, я вам перша скажу, щоб покінчить з самого початку: у мене був просто страх кулі. Як би тут стояв Марко, я зробила б те саме. А про останнє треба вже у вас питать.

ПАНАС. (Встає й посміхається.) Та її питать не треба: так ясно і вам і мені. (Вереться за полотен.)

СОФІЯ. (Йдець мент мовчить.) Правда, мені не зовсім ясно, але, коли...

ПАНАС. (Сміється.) Ну, не ясно. Ну так не

варт про такі дрібниці й говорить... Здається, кінчилась уже „битва руских с кабардинцями“?

СОФІЯ. (Різко одходить од його. Іде до вікна й дивиться. Раптом пускає електрику й різко до Панаса.) Ви всі тут такі шовіністи й запальні оборонці старого ладу, як батько й Марко?

ПАНАС (Здивовано якийсь мент дивиться на неї.) Для чого ви засвітили?

СОФІЯ. Хочу. Одповідайте. Чи й на це питання у вас нема відповіді?

ПАНАС. Де ж ви бачили тут „оборонців старого ладу“?

СОФІЯ. Оя вони! (Показує на вікно.) Чуєте як б'ються з тими, хто хоче знищить той лад?

ПАНАС. А-а?? Так ви, значить, з тих, що нищать старий лад?

СОФІЯ. А ви гадаєте, що кожна хоч тропки чесна, щира людина, не засліплена диким націоналізмом може не належати до тих? Що можна стругати дошки в той час, коли перевертається все життя, коли руйнуються всі гідоти, в яких ми бовталися досі? Ви гадаєте, що багато є таких боягузів, які в такий мент можуть ставати в позу філософського песімізму й прикривати ним свою дійсну натуру?

ПАНАС. Як казати по щирості й сорозно, то таких нещирих і нечесних людей в тепер багатенько. Так мені здається, Софіє Микитовно.

СОФІЯ. Господи! А я їхала сюди і думала, що хто, а пані не можуть бути оборонцями того зла, якого так зазнали за своє життя. Я думала: ну нехай в Росії буржуазія, панство боронять своє панування. А хто у нас на Україні? Ми ж так любимо говорити, що ми — „народ робітників і селян“, кого ж ми от-там (киває на вікно) так люто боронимо? Ну, та нехай батько, Марко, нехай тисячі обдурених не знають що вони роблять, нехай своїми власними руками держать і не пускають ярма з своїх бідних темних ший. Їм буде прощено. А ви? А ви? Ви ж поет, ви — художник, ви — соціаліст. Ви ж колись мучили мене за те, що я не була „громадською“, як ви казали, що, будучи українкою, я не цікавилась політикою і хотіла бути актрисою. Ви ж самі мені давали книжки про соціалізм, ви ж мене вчили ненавидіть цей лицемірний, несправедливий, грабіжницький і злочинний буржуазний лад. Хіба не правда?

ПАНАС. Правда.

СОФІЯ. Так що ж ви тепер, тепер, коли нічі нищать, руйнують, топчуть цей прокля-

тий лад, що ж ви стружете отут-о? Чому ви не там? (Ханна себе за голову, а неперорозуміла.) Господи! Я не розумію, що ж це робітьесь?! Як же це може бути таке. Як можна бути проти, та ще як! Проти того, що хотять більшовики. Як ви, ви не розумієте, що це ж величезна подія всіх віків, усього світу? Що це переворот всіх цінностей, що це зори нового життя? Цілком нового, на інших підвалинах, справедливих, розумних, прекрасних. Як ви не бачите всієї естетичної грандіозної краси цього? Господи! Ну, пехай обиватель, пехай буржуї гвалтує, що одбирання в його награбленого ним є грабінк. Але як ви не розумієте що це ж саме одбирання творить нове життя, нову мораль, красу, нові відношення людей, вільні, здорові, гарні? Як це може бути, вияснить мені, що батько, Марко, що тисячі наших робітників, рабів нещасних, що вони цього не розуміють і б'ються з тими, хто несе їм визволення? Я наче в кошмарі. Я не думала що буде така боротьба. Яка ж сила штовхає їх на таке злочинство проти себе, проти таких же, як і вони. Яка сила держить вас отут-о, за цим дурним варстатом?

ПАНАС. (З цікавістю.) І певже ви серйозно вірите в можливість цього... нового життя?

СОФІЯ. При чому тут віра? Я хочу, я

бажаю цього всіма силами моєї душі. Хіба цього не досить? Хіба не досить що весь народ, всі хто працює, хто покривджений, хто упошлижений, всі хочуть цього? Цього мало? Хто ж може стати проти народу? Хто? Де та сила? (Раптом стунає до Панаса, щиро, жаруче.) Ну, Панасе, забудем всі особисті наші непорозуміння. Я говорю з вами, не як... я говорю з вами, як ваша учениця. Ви перший примусили мене думати про такі речі. Я не знаю ніяких партій, програм, я не большевичка, не меньшевичка, ніхто, я просто служу, як людина, яка хоче... бути чесною і хоче добра як собі, так і своїм близьким. Ви розумієте мене? Ну, так я вас питаю всім серцем своїм: чому ви не з тими, що б'ються там за добро наших близьких, за щастя, може, всієї людськості? Чому?

ПАНАС. (З мукою беручи її за руку.) Знаєте що, Софіє: не мучте мене. Ради Бога, не мучте. Досить з мене одного. Я не можу вже думати про це. Я нічого не хочу. Я вже не соціяліст. Я... Ну, знаєте що: не будемо лучче говорити про це.

СОФІЯ. Але чому ж. Чому. Ради Бога?

На улиці під вікнами внизу вибухають вистріли. Кулі поціляють в вікно, шибки з брязкотом падають додола.

СОФІЯ. (Інстинктивно кидається до Панаса.)

ПАНАС. (Тягне її до землі й сам лягає.) Лягайте! Лягайте!

Вистріли по переставляють.

ПАНАС. (Швидко повзе до електричного гудзика й гасить світло.) Вони стріляють на світло. Лежіть.

Стихає. Чуття на улиці топотіння багатьох ніг, крики, глухіщі вистріли.

ПАНАС. (Прислухається.) Хтось одмикає двері...

З сіпешних дверей хутко входить.

АРСЕН. (З рушницею в руці. Голова обв'язана білим, на білому вступила кров. Він похитується і важко дихає. Помітивши Панааса, скрикує.) Хто це? (Наставля рушницю.)

ПАНАС. Це я, Арсене. Це я. (Світить світло.) Що з вами?! Ви ранені?!

АРСЕН. Це нічого. Дурниця... Тато прислав сказати...

СОФІЯ. (Підбігаючи, трівожно.) Арсене! Хлопчику! Що в тебе? Ранено? Господи! Іди сядь, ляж... Панасе, дайте води, швидче!

АРСЕН. (Кладучи рушницю на канапу.) Та нічого нема. Не треба, так собі, вдрянуло. Я на хвилинку. Мушу зараз... знов іти. Я тільки сказати... (Не хоче сідати.)

Входить ХРИСТЯ. (Побачивши Арсена, видається до його.) Що? Що таке? Ти ранений.

АРСЕН. (Погорливо.) Аві, дайте мені спокій. Тато прохав сказати, що ми всі живі й здорові. От і все. Щоб ви не турбувались. І... яб... води випив.

СОФІЯ. Зараз, зараз. Я подам. Та присядь. (Кидається до карафки з водою й подає йому. В той же час швидко слухає що каже Арсен.)

АРСЕН. (Сідає.) Я трохи втомився. Швидко йшов. За мною гналась ціла юрба большевиків.

ХРИСТЯ. Ну, а хто ж перемагає? Хто то так страшно стріляє? Напі?

АРСЕН. І вони, і наші. У їх нема гарматчиків наводчиків. Вони платять по тридцять карбованців у годину наводчикам. Десь взяли масу грошей.

ХРИСТЯ. Масу грошей?

СОФІЯ. На, голубчику, пий.

АРСЕН. (Жадно шє). Дякую.

СОФІЯ. Може ще?

АРСЕН. Ні дякую. Треба йти.

СОФІЯ. Та спочинь трохи. Встигнеш. Розкажи нам трохи. Хто ж перемагає.

АРСЕН. Я не знаю. Вони, здається, мають піддержку. Ми одступаємо з цього району.

ХРИСТЯ. Одступаєте? Чого?

АРСЕН. Ну, я не знаю. Вони стріляють з усіх вікон, з дахів, з льохів. Заняли пошту, телеграф, банк.

СОФІЯ. Ой — як! (Поглядає на Панаса.)

ПАНАС. (Стоїть спершись спиною до варстату, ніби байдуже слухає.)

ХРИСТЯ. Як же ви їм дозволили зайняти?! У вас же вітєсько, гарнізон.

АРСЕН. Ну-да, гарнізон. Курінь запорожців об'явив нейтралітет. Полк Кошового Сірка — так само. А полк Сагайдачного увесь перейшов на бік большевиків.

ПАНАС. (Кашляє, змінює позу.)

ХРИСТЯ. Полк Сагайдачного?! Отой самий, що так урочисто присягався на...

АРСЕН. Отой самий. Та ще як, сволочі, зрадили. Ми вбили большевиків з Жіночої гімназії. Знаєте де? Ну, а тут недалеко казарми Сагайдачного полку. Ми, значить, рахували на те, що з'єднаємось з ними й очистимо зразу увесь район. І Сагайдачники увесь час нас кликали. Ну, ми вже підходимо до казарм. Большевики втікають. Ой, як утікали! Не дай Бог. Там їх полягло! Ну, нічого. Сагайдачники виставили жовто-блакитний прапор, махають. Ми розуміється і на думці нічого не мали. Входимо в двір. А двір там такий півверуглий. Тільки ввійшли,

тут як пальнуть вони з усіх вікон на нас.
Ми...

ХРИСТЯ. Хто?! Сагайдашники?!

АРСЕН. А-тож. Ну, а коли Сагайдашники зрадили, то розуміється, ми мусіли одступать. Як би не Сагайдашники, ми б їх розшесли! Це ж банди хуліганів. Убили наших там масу. Там і мене оце...

ПАНАС. (Раптом зривається з місця і з вибухом люті грозить кулаком у вікно.) О, прокляті поганці!! От-так завжди, завжди, на протязі всієї нашої проклятої нещасної історії. Свої вбивають, свої паршивці! (До Арсена, рішуче.) Давайте сюди вашу винтовку, патрони, все.

АРСЕН. На що?!

ПАНАС. Ви застапетесь дома, ви ранені, а я піду замість вас. Христю, дай мені піджак і шапку. В тій хаті. Давайте патрони.

АРСЕН. Та як же...

ХРИСТЯ. Панасе! Що ти хочеш...

ПАНАС. Христе, я тебе прощу принести мені піджак і шапку з тої кімнати. Коли твоя ласка. Чуеш?

АРСЕН. (Підводиться.) Почекайте. Але ж ми можемо вдвох піти. Я вам зараз достану руш... (Хитається й хапається руками за Панаса і Софію.)

СОФІЯ. Арсенку, любий!... Він зомлів. Христю, дай води, швидче ради Бога. Панасе, держіть з того боку. Кладіть на кашану Арсенку, хлопчику!... Це рана його. Піддер- жуйте, я подивлюсь рану. Треба перевязать. Христе, швидче води. Може є йод, карболь- на або якась інча дезінфекція.

ХРИСТЯ. Є йод.

СОФІЯ. Давай швидче. Води налий у глибоку тарілку. Та швидче, Христе. (Розмо- тує в той же час повязку з голови Арсена.) Нічого собі „вдряпнуло“, така маса крові. Держіть, Панасе, держіть. Арсенку, дорогій мій, бід- ний... От, Господи! Ах, якаж рана! Христю, Бога ради, швидче ж. Серветок дай, серветок Дві, три чотири.

ХРИСТЯ. Зараз, зараз. Ах, Боже мій. (Хапає з буфету глибоку миску, карафку з водою, слоїк з йодом і біжить з цим до кашани. Підставляє стілець і ставить все це на його. Хапається, трівожно дивить- ся на Арсена. Знов біжить за серветками. Подає Софії.) На, на. Може, рушник?

СОФІЯ. Налий води в тарілку і влий туди йоду.

ХРИСТЯ. Багато йоду?

СОФІЯ. Ну, щоб добре жовта вода стала. Не бійся, лий.

ХРИСТЯ. (Л'ює воду.) Зараз. Зараз... (Під- ставляє стілець з водою.) Так нічого? Чи ще?

СОФІЯ. Добре, добре. Серветку. Ах, бідний хлопець. (Промива рану.) Здається чорен по ваченню, але всю шкуру знесло. Арсенку, милій!

АРСЕН. (Розплющує очі, порушитися.) Що тако?

СОФІЯ. Нічого, нічого, любий. Треба твою рашку перев'язать. Посидь так.

АРСЕН. Мені по... погано... (Умліває знов.)

СОФІЯ. Знов умлів. Крови загубив багато.

ПАНАС. Можє покласти його? Йому так легче буде.

СОФІЯ. Ну, давайте, тільки обережно, будь ласка. Так, так... Піддержуйте разом і голову, Христю, ти краще візьми його погнй й обережненько поклади на канапу. От-так... Так... Ну, от. Подушку треба.

ХРИСТЯ. Зараз. (Віжить у другу кімнату, по дорозі дивлячись у вікно, за яким глухо чується стрілянина.)

СОФІЯ. (Промиває рану.) Підставте стільця з водою сюди ближче. Дайте ту серветку. Вийміть ще серветок.

ХРИСТЯ. (З подушкою.) А там все стріляють. Горить ще з одного боку. Вся та кімната аж жовта. Треба тихше, щоб мама не почула. Вона, здається, паренці заснула. (Тим часом підкладають подушку під голову Арсенові.)

СОФІЯ. Ну, здається проміла.

ХРИСТІЯ. (Засльдає.) Госноді! Ука рана!
Арсен! Відний! О, проклятої душі больше-
вики! Воже, що ж це буде?

ПАНАС. Ну, я більше не потрібний?

СОФІЯ. Ні.

ПАНАС. (Обережно одвизує з Арсена пояс в па-
тронам.) Вибачайте, я пояс його...

ХРИСТІЯ. Хтось у сінях гомонить! (З страхом
дивиться туди за нею всі.)

Входять Сліпченко й Марко.

ХРИСТІЯ. Тато й Марко! Слава Богу!

СЛІПЧЕНКО. Арсен дома? (Зликано.) Що
ві?...

СОФІЯ. Нічого, злегка ранений. Зомлів.

СЛІПЧЕНКО. А, та сама рана? На голові?

МАРКО. (Хмарно ставить рушницю біля дверей у
куток і сідає за столом.)

СЛІПЧЕНКО. (Ставить рушницю там же і п'є
просто з карафки. До Панааса, що виймає з під Арсена
пояс.) Що це ви робите? Не тормосіть його.

ПАНАС. Мені патрони його потрібні.

СЛІПЧЕНКО. На якого біса?

ПАНАС. Потрібні.

СЛІПЧЕНКО. Може, до большевиків підете
добивать нас?

ХРИСТЯ. Він з вами хоче.

СЛІПЧЕНКО. А-а? Надумався? Ну, та пізно. Ми виступаємо з города. Зайшли попрощатися. Выгана кацання з рідної хати! Продали свої синки, продали, зрадили, наплювали самі собі в душу... Ай, Боже! Ай, Боже! Що з такими робити? Що робить з ними? На вогні пекти? Різати на дрібні шматки? І Тихон же з ними!

ПАНАС. Так як виступать, то виступать. Нема чого сидіть. Ходіте!

СЛІПЧЕНКО. (Мовчки дивиться на його.) А дома ж хто зостанеться? Покинемо саме жіноцтво?

ПАНАС. Ну лпшайтесь ви.

СЛІПЧЕНКО. Мене й Марка розстріляють сеї ж ночі. Перший Тихон викаже.

СОФІЯ. Ах, тату, як можна таке говорити?

СЛІПЧЕНКО. Не тільки викаже, а сам розстріляє.

МАРКО. (З гнівом б'є кулаком по столі й устає.) Як би не полк Сагайдачного! На ранок ми б їх на трісочки рознесли.

СЛІПЧЕНКО. (До Панааса.) Самий вірний, свідомий, самий кращий полк... зрадив! Всі большевики. Не треба їм України, не треба їм волі, нічого не треба, дайте їм волю грабувати, насилувати, нищити. А большевики

ж це дають, скільки хочете. Розбили ж тюрму і випустили всіх уловників. Озброїли їх і пустили по городу. Ну?

СОФІЯ. Це не може бути.

СЛІПЧЕНКО. Та як не може бути?! Підні подивись: тюрма порожня. „Неможе бути“! Через що ж не може?

МАРКО. (Ходить по хаті, підходить до вікна, знов до столу.) А мама де?

ХРИСТЯ. Спить. У неї дуже боліла голова.

СЛІПЧЕНКО. Ну то її не треба будить. Скажете що були. Та ми скоро вернемось. Це чорта вже з два! Каміня на каміні не лишимо. Вивішаємо надлюк до коріня. Кацапа як не винищити до пори, то її ради з ним нема! Ну, будем прощатись. Ви Панасе зоставайтесь з жінками. Треба ж кому пубудь.

ПАНАС. (Спокійно, але рішучо.) Ні, не зостанусь. І не кажіть. Я йду зо всіма.

СЛІПЧЕНКО. Хм!... Як же вона...

ПАНАС. Проживуть цей час без нас. Гроші мають. Що ж робить?

Голосний дзвінок.

Всі змовкають і повертаються до дверей.

СЛІПЧЕНКО. Хто б це міг бути?

МАРКО. Чи не Хомчук забіг за нами? Пора тату. (Швидко йде в сіни.)

СЛІПЧЕНКО. Хм! Дивно, дивно. Хто б це міг бути?

Через який мент чути дужий крик. Тонотіня це. В кімнату вбігають большевики з револьверами і рушницями в руках. Де які в сайдацькій одежі, де які в штатській. Де котрі обмотані „лентами“ з набоями.

Збоку в де-яких впсять шаблі.

Всі вони кричать „Руки вверх“! „Руки вверх“! І ціляться на всіх.

Всі підводять руки догори. Сліпченко зробив був рух до своєї рушниці, але зупинився і тако ж підняв.

Слідом за юрбою вводять Марка з піднятими догори руками в супроводі трьох большевиків з револьверами і рушницями.

1-й БОЛЬШЕВИК. (До Сліпченка.) А-а, вот он старийт пес! попался, стерва? А кто еще тут есть? (До Панаса.) Ты кто?

2-й БОЛЬШЕВИК. Да што їх роспитуваться много. Усіх на одну шворку та й гайда!

3-й БОЛЬШЕВИК. (До Панаса.) Ты—кто, я спрашиваю?

ПАНАС. Хіба ви не бачите?

1-й БОЛЬШЕВИК. (Дивиться на варстат.) Робочийт?

ПАНАС. Робочийт.

1-й БОЛЬШЕВИК. (Побачивши Аресна.) А-а, раненийт вильныйт козак?

СОФІЯ. Это не вильный козак. Это гимназист. Его ранили пули через окно. Посмотрите. Он сидит дома. Мальчик.

2-й БОЛЬШЕВИК. А ти хто ж така заступниця.

СОФІЯ. (Мовчки оглядає його з ніг до голови й одвертається.)

1-й БОЛЬШЕВИК. Подожди товарищ. Невинных не трогать.

3-й БОЛЬШЕВИК. Ну, скорѣе, нечего! Сказано, этих двух. Чорт с ними, с другими. Ну марш за нами.

Серед большевиків. Идем, идем! (Надо скорѣе... Украинцы захватить.)

СОФІЯ. Куди ж ви ведете їх?

2-й БОЛЬШЕВИК. А тобі какое дѣло? Хочеш з ними? Ходім!

1-й БОЛЬШЕВИК. (До Сліпченка.) Ну идем! Ведите того.

СОФІЯ. (До 1-го.) Послушайте, товарищ, куда вы ведете их?

МАРКО. Та що ти питаєш їх? Хіба ти не бачиш, з ким ти говориш?

Серед юрби. Та што там за разговорі?

— Марш! Веди їх!

— Да приколчить здѣсь и basta!

— Стрѣляй их всѣх, буржуев!

1-й БОЛЬШЕВИК. Товарищи! помните, что мы не разбойники! Слышите? Первого сам застрѣлю! (До Софій.) Это ваш отец и брат?

СОФІЯ. Да.

1-й БОЛЬШЕВИК. Мы их арестовали за контрреволюціонное выступленіе против рабочих и крестьян. Они будутъ судимы революціоннымъ трибуналомъ.

СОФІЯ. Мнѣ можно слѣдовать за Вами? Я знакома с товарищами Гринбергом и Семьянниковымъ. Я сегодня приѣхала из Петрограда. Вы можете отвести их к товарищу Гринбергу?

2-й БОЛЬШЕВИК. Та што за разговоры такі? Там гайдамаки набіжать, а ми тут з буржуями мармалади... види їх к чортові матері, а то тут же перестреляю всіх, як собак.

1-й БОЛЬШЕВИК. Ну, идем! (До Софій.) Слѣдовать можете. Но... я Вам не совѣтую.

СЛІПЧЕНКО. Прощайте, діти! Мамі там ска... (Його штовхають у сінну прикладом і він заточується й майже вибіга в сінн.)

СОФІЯ. (До Христі.) У тебе є якась пальто? Хустка?

ХРИСТЯ. (Ридаючи.) Там... там... у... сіннях... на вішалці... а хустка на... скрині...

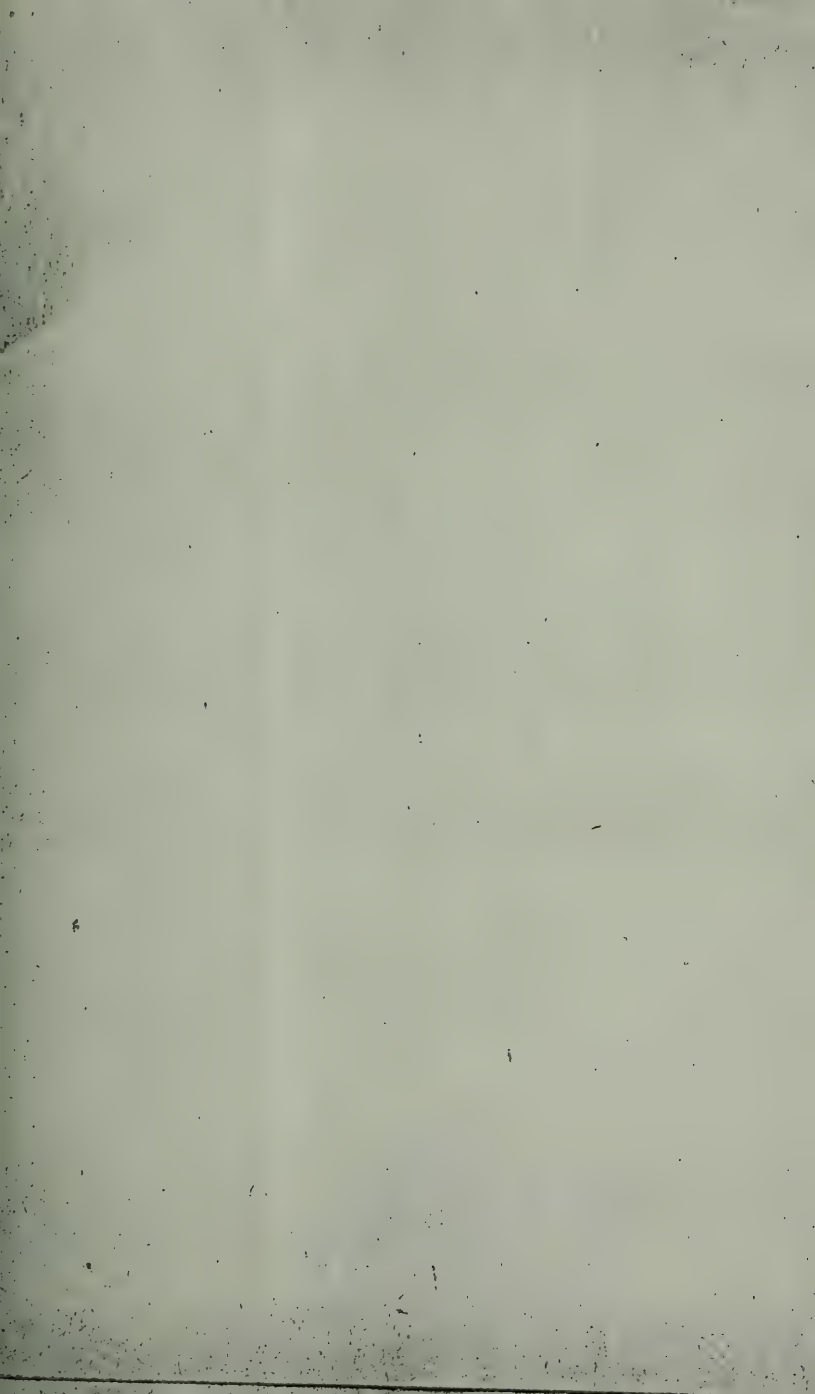
СОФІЯ. Добре...

ПАНАС. Чекайте, я з вами! (Віжить у сусідню кімнату, вибігає й прибігає у сінні з шапкою й піджаком, на ході одягається.)

ХРИСТЯ. (Голосно ридає.)

Коли в сінні стихає, в кімнату обережно входить Вілякєвч. Він немов вишює, озирьється, усе розглядає. Зупиняється і скося дивлячись на вікно і прислухаючись ледве помітно вдоволено посміхається.

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Велика кімната, канцелярія. Канцелярські столи, шафи, етажерки. На стіні великий портрет Шевченка. В стіні ліворуч вікна на двір. В задній стіні дві двері. Одні ближче до вікон, другі в передпокої. В стіні праворуч також двері в другі покої.

В кімнаті страшний розгордіш: папки повибиті, долі валяються подорті папери, канцелярські книжки, порозливано чорнило, деякі стільці й столи побито, перекинуто.

Віля дверей передпокою стоїть на варті красногвардеець. На столах, підклавши книжки під голову, сплять, двоє других красногвардейців. Віля вікна стоять пачі двоє й дивляться на двір. На дворі чується залп.

1-й КРАСНОГВ. Готово! Пришили. Больше не встанеть, сукин сын.

2-й КРАСНОГВ. Носом так и клюнул в стьнку.

1-й КРАСНОГВ. Стой! Ведуть офицера! А-а, чортова душе, трусиця? Ач-ач, як ноги підгинаються. О, о, хапається за бариньку, за бариньку. А тиї якого чорта там нада?

2-й КРАСНОГВ. Жена, должно быть. Видишь, просит... Жалко, стало быть.

1-й КРАСНОГВ. Жалко? А нас чом не жаліла, як вони по мордам нас били та розстрілювали? Нехай тепер... А-а, руки хапає цілувать. Так її, прикладом, надлюку. Верно, оттак, ногою. До стеники ставай, чого там руки цілувать. Правильно. Умліла. Оттак краще.

ВАРТОВИЙ. Крики им, Корнієшко, чтоб... Куда? Куда? Сюда нельзя. (Хоче снитить Софію, яка швидко входить.)

СОФІЯ. (Показуючи папірця.) У мене пропуск. Сюди має зараз прийти товариш Грінберг. Мені його треба бачить.

ВАРТОВИЙ. А ви хто будете? Из українців или наших?

СОФІЯ. І з українців, і з валних.

ВАРТОВИЙ. Гм! Чудно. Таких ми вон куда отправляем. (Хитає в напрямі вікон.)

СОФІЯ. Не знаєте, хутко має прийти товариш Грінберг?

ВАРТОВИЙ. Я твого дурацького язика не понимаю, говори по человечески!

Двері в задній стіні, ліворуч одчиняються. Звідти виходить офіцер, за ним Сініци, одягнений в штатське, молодий, білий, в синій косоворотці.

СІНЦ. (Голосно.) Свободен! Двух провозкатых! Провожатые!

1-й КРАСНОГВ. (Починає будить тих, що сплять.) Провожатые, вставай, Слышь?

ОФЦЕР. (Сяє від радості.) Благодарю вас, товарищ! Не беспокойтеся, пожадуйте, я и без провозкатых.

СІНЦ. (Сердито.) Провожатые! Спят, черт бы их побрал. Провожатые!

ПРОВОЖ. (Встають, похмуро чухаються, беруть рушниці й кажуть офіцерові:) Ну, идем! В середину становись, куда лѣзеш! (Виходять.)

СІНЦ. (До вартового.) Слѣдующаго! Много их еще там?

ВАРТОВИЙ. Єсть порядочно. Вот тут така то. (Показує на Софію.) Товарища Грінберга хочет видѣть.

СІНЦ. Вам товарища Грінберга? Пропуек єсть?

СОФІЯ. Єсть. (Показує напірець і хоче подати.)

СІНЦ. (Маха рукою.) Не надо. Подождите. Он сеѣчас должен прїѣхать. (Вартовому.) Слѣдуюцаго. (Іде до себе.)

ВАРТОВИЙ. Сеѣчас. Закурить надо. (Закурює.)

1-й КРАСНОГВ. (Сміється.) А той офіцерик зрадів, що свободен. Я, каже, і без провожатих. А того й не знає, що тут то й вся штука в провожатих. От вони його проведуть, куда надо, і буде вже свободен. (Дивиться в вікно.) А ну, чи вже вивели до стенки?

2-й КРАСНОГВ. Сеѣчас виведут.

ВАРТОВИЙ. (Гукає в двері до передпокою.) Слѣдуюцій! Живо!

З передпокою випкають молодого хлопця, гімназіста. За ним видираючись з рук красногвардейців, вбігає Мати його, жінка років 38—40, ще не стара.

ВАРТОВИЙ. (Однихаючи її.) Кудач? Кудач? Нельзя! Какого чорта пускаете, сволочи? Нельзя, говорю.

МАТИ. (Ханаючи його за руки, трусячись, напівбожевільно угодливо посміхаючись.) Я нічого, я

нічого. Я постою тут. Это мой сын. Он гимназист. Коля, проси прощенья. Проси прощенья. Колечка, синочек мой единственный!

ВАРТОВИЙ. Да нельзя, я вам говорю. Ну, народ...

ГІМНАЗИСТ. (В одчаю.) Мамо, ідіть до дому!.. Не треба...

МАТИ. (Злякано.) Коля, замолчи, замолчи! Вы, господа, — то-есть, товарищи! не слушайте его, не слушайте. Он участвовал в любительских спектаклях и потому говорит по малороссійски.

СІНЦИН. (На порозі.) Ну, что ж слѣдующій? Что здѣсь?

ВАРТОВИЙ. Да вот, эту женщину сюда пустили опять.

МАТИ. (Кидаячись до Сініцина, хоче схопить його руки.) Не слушайте, не слушайте! Он только в любительских спектаклях. Это мой Коля. Он не виноват. Колечка, проси прощенья. Коля, не стой так непочтительно! Он боится, он только боится...

ГІМНАЗИСТ. Ах, мамо!

МАТИ. Коля, молчи! Молчи, Колечка! Они тебя отпустят. Ты ж ничего, только в спектаклях. Вы ж его отпустите, правда?

ГІМНАЗИСТ. Нехай розстрілюють! Я їх не боюсь. Хай живе вільна самостітна Укр...

МАТИ. (Люто кидаючись до його.) Мовчи, тобі кажу! Сказився ти?! Що ти робиш?! Господа, он так, он...

СІНИЦІН. Э, к чорту там! Свободен, двух провожатих. Слѣдуючого.

МАТИ. (Радісно.) Свободен?! Колечка, чуєш: свободен! Спасибо, ой, спасибо ж вам! Хаїт вас Бог...

СІНИЦІН. (Злісно до вартового.) Выпровадить их и слѣдуючого!

ВАРТОВИЙ. (До матері і гімназиста.) Ну, уходите! Скорѣе! (В одчинені двері.) Двух провожатих, свободен. Слѣдуючого.

МАТИ. (Ведучи за руку сина.) Спасибо, товарищи, спасибо! Идем, Колечка, идем! (Виходить.) Скорѣе, скорѣе, Колечка.

1-й КРАСНОГВ. Еге, „ідьом, Колечка“. Іди, іди, там тобі покажуть „свободен“.

2-й КРАСНОГВ. А, видно, заядлий хохленок. Самостійна Україна. Вот, увидит он Самостійну.

1-й КРАСНОГВ. (Регоче навмисне грубим голосом перекривляє гімназиста.) „Хаїт живе вільна, самостійна Україна.“ І виградали як, буржуї прокляті. Подделуються под мужицький разговор і думають, що сто комусь интересно.

ВАРТОВИЙ. (У двері до передпокою.) Ну, что ж там опять, чорт бы вас... Что там? Скорѣе!

Входить залізнодорожник, молодий, лице бліде, в жахом в очах.

ВАРТОВИЙ. Сюда. (Проводить до других дворей.)

2-й КРАСНОГВ. Вильний козак, должно быть.

На дворі вибух залпу, Красногвардейці дивляться в вікно.

1-й КРАСНОГВ. О! офіцер уже „свободен“, Тільки одною ногою подригує, як жаба. Так його, за ноги, до купи. Прикладом би ще по голові, а то, сука, ще оживе.

2-й КРАСНОГВ. Пущаї оживаєт, их в обшюю яму всѣх... Одну уже зарыли, душ сорок. Нѣкоторые еше дышали.

1-й КРАСНОГВ. Та ну? Дышали?

2-й КРАСНОГВ. Один дуже стонал. Ничего, всѣх засыпали.

ВАРТОВИЙ. А один, сукин сын, хитрый, притворился мертвым. Его, значит, хотѣли оттянуть в сторону. А он, это, как вкочит, весь в крови, морды не видно, побили прикладами. Да как кишется до наших да зубами. Впилося, как бѣшеная собака, оторвать нельзя. Его бьют винтовками, а он уже без памяти впилося зубами и висит. Так, подлец, и помер. Кусок тѣла вырвал.

1-й КРАСНОГВ. От проклята душа! От-так

вони нашого брата повсігда. Поміра, а такн
вирве в тебе нматок тіла.

СІНЦІН. (Виходить, за ним залізнодорожник.)
Свободен. Больше не водить. На два часа
перерыв.

ВАРТОВИЙ. Свободен без провожатых?

СІНЦІН. Без. (Виходить в двері до передпокою.)

ЗАЛІЗНОДОРОЖН. (З тим же переляканим ли-
цем за ним.)

ВАРТОВИЙ. Ну, свободны и вы, товарищи.

1-й КРАСНОГВ. Ну, только, ми тоже без
провожатых. (Сміється й бере свою рюхвицю.)

2-й КРАСНОГВ. (Тако ж бере.) Ох, да и спать
же буду! Устал, как нес. Три ночи ни на
минуту не спал.

1-й КРАСНОГВ. Я з неделю вже не сплю.
Та й ще не спав би з неделю, аби переду-
шить усіх буржуїв. Вичистить до пого, щоб
і духу їхнього не пахло. Чисто всіх, з дїть-
ми, з жінками...

2-й КРАСНОГВ. Чтоб и на расплод не оста-
лось? (Поглядають на Софію.)

1-й КРАСНОГВ. Атож! А тих українців
дак не то що розстрілювать, а просто живими
всіх у яму й засипать. От вам самостійна
Україна, от тепер одділяйтесь од Росії. Верно!
Другого способу на їх нема.

На дворі зали. Жіночий приглушений крик.
Всі кидаються до вікна. Софія тако ж.

1-й КРАСНОГВ. Ага, самостійного гімназистика „ослободили“. А та, а та що виробили!

ВАРТОВИЙ. Пом'ягалась... Пост, см'ється.
Ах, ти... вишь б'да какава вышла. В'дная!

1-й КРАСНОГВ. Та й її слід би тоже...
Що їх жалить? Вони нас жаліли? От нехай
тепер самі покуштують. Усіх вирізати проклятих!

2-й КРАСНОГВ. Дда-а... Тронулась умом.
Надо было отпустить малаго.

1-й КРАСНОГВ. Куду пустить?! Кого?
Варняка чортзна що. З отих малих повиростають великі, то вони нам покажуть. Ходім
лучче! (Виходять.)

Вартовий і 2-й краспогвардець ідуть за ним.

СОФІЯ. (Сама. Дивиться в вікно. Потім непокіпно
ходить по хаті. Хочє йти до дверей у передпокій, але
роздумує і рішуче сідає чекать. На дворі чується знов
зали. Софія зхвилюється, хоче бігти до вікна, але зупиняється й сідає.)

ГРИНБЕРГ. (Входить задиханий, але оживлений,
в підняттю, простяга обидві руки Софії, швидко підходить до неї.) Ради Бога, извините, товарищ,
что задержал вас. Невозможно было вырваться.
Здравствуйте, дорогая! С поб'дою, с торжеством пролетарского д'бла!

СОФИЯ. (Вітається.) Я до вас у важній справі. Я не хотіла вам по телефону...

ГРИНБЕРГ. Ну-да, ну-да... Конечно. Ну? Что? А? Жарко было ночью? А? А как они мерзавцы удирали! А? Это было прямо таки великолѣпно. Мы их били как курбатов. Да вѣдь банды хулиганов, жуликов. Ну, вы не очень волновались ночью? Ваш дом не пострадал? Я думал о вас и, представьте, дѣлал все, что мог, чтоб снаряды не летѣли в вашу сторону. Я даже...

СОФИЯ. (Нетерпляче.) Я дуже дякую вам, але я хочу попрохати вас...

ГРИНБЕРГ. Знаете что, товарищ: говорите по русски, ей-Богу, теперь как то не до этого. Вы меня извините, но момент слишком важный и торжественный что ли, чтоб...

СОФИЯ. (Різко.) Хорошо. Я буду говорить так, как Вам хочется.

ГРИНБЕРГ. Не так, как мнѣ хочется, а...

СОФИЯ. Дѣло в том, что ночью при мнѣ на квартирѣ красногвардейцы арестовали моего отца и брата. Они находятся здѣсь, в этом штабѣ. Их хотят разстрѣлять.

ГРИНБЕРГ. Вашего отца и брата? За что? Вѣдь они, вы говорили, рабочіе.

СОФИЯ. Да, но они украинцы. Вільні козаки.

ГРИНБЕРГ. Вольные казаки? Хм! Они здесь?

СОФИЯ. Да. Я паслыу упростила подождать с казню до вашего прихода.

ГРИНБЕРГ. (Стурбовано.) То-есть как? В каком смыслѣ?

СОФИЯ. Я сподіваюсь, що ви їх визволите.

ГРИНБЕРГ. Ах, товариц, да оставьте вы хот в эту минуту ваше украинфильство. И как вы, право...

СОФИЯ. (Тихо, сціпивши зуби.) Я ошнблась. Я надѣюсь на вашу помощь.

ГРИНБЕРГ. В качествѣ кого они арестованы?

СОФИЯ. В качествѣ врагов, конечно. Что за вопрос?

ГРИНБЕРГ. (Різко.) Я понимаю. Но они кто: офицеры, солдаты, вольные казаки, гайдамаки?

СОФИЯ. Вольные казаки. Я вѣдь сказала вам.

ГРИНБЕРГ. Вольные казаки? Так что ж я могу сдѣлать? Я ничему не могу помочь. Мы издали приказ: всѣх „вольных“ казаков разстрѣливать. Это злѣйшіе враги рабочих. Провокаторы, измѣнники, разбойники! Это негодя, которых всѣх до одного...

СОФІЯ. Товарищ, я говорю с вами о своем отцѣ и братѣ! От огульной характеристики вы могли бы воздержаться.

ГРИНБЕРГ. Извиняюсь. Очень извиняюсь. Я понимаю ваше положеніе. И мнѣ очень-очень досадно, что именно вам я не могу помочь. Именно вам. Но согланяетесь сами, товарищ, я иначе не могу. Почему освободить вашего отца и брата и не освободить всѣх? Потому, что они ваши родственники? У меня самого — брат контрреволюціонер. Но если его поймут, я не буду стараться освободить его. Борьба. В социальной войнѣ нѣтъ ни отца, ни матери, ни братьев. Братья — всѣ социально угнетенные, враги — всѣ угнетатели. Я понимаю, вы как женщина... И потом стоящая далеко по своему социальному положенію от борющихся низших классов.

СОФІЯ. Ах, причем здѣсь женщина, социальное положеніе?

ГРИНБЕРГ. Да при том, что нужно имѣть мужество в борьбѣ, товарищ. И нужно быть близким к борющимся, чтобы умѣть ненавидѣть и интересы их ставить выше родственных связей. Если бы вы были в наших рядах, вы даже не подумали бы о том, чтобы просить за двух... контрреволюціонеров, хотя бы они были родственниками. Но вы, конечно, в другом положеніи... И я, понят-

но, не могу быть в претензии. Наоборот, вы оказали нам такую услугу, которая...

СОФИЯ. Во имя чего же я оказала ее, как вы думаете?

ГРИНБЕРГ. Да, конечно, симпатии ваши...

СОФИЯ. Перестанем об этом. Значит, вы решительно отказываетесь помочь мне?

ГРИНБЕРГ. Я не могу этого сделать, товарищ, поймите вы это. Я нарушу свой долг, совершу подлость, изменю. Ведь я просто не имью физической возможности выпустить их. Товарищи не дадут все равно, я должен обмануть их, солгать. Поймите, что вы требуете невозможного.

СОФИЯ. Значит, их разстреляют? Так, как тех? (Хитает головою на окно.)

ГРИНБЕРГ. Я не знаю, за что их арестовали; может быть, выяснится... Но я лично...

СОФИЯ. Хорошо. Довольно. Я понимаю, что вы не можете.

ГРИНБЕРГ. Но уверяю вас, что не могу. Напрасно вы...

СОФИЯ. Да верю я! Что же мне делать, Господи?! Ведь не могу я, поймите, не могу я...

ГРИНБЕРГ. Я вас понимаю, я понимаю. Но бывают такие положенія, когда...

Входять Гликерія Хвед. і Христа.

Гликерія Хвед. в темній великій хустці, в пальто,
Христа в укюрненькій шапочці.

ГРИНБЕРГ. Кудаж? кудаж? Кіто такіє? Зачѣм?

СОФІЯ. Это ко мнѣ. Мать и сестра.

ХРИСТЯ. (До Гринберга зхвилювано.) Нам сказали, что вы приѣхали, — мы приплыли... Вы вѣроятно от сестры знаете... Мы вас умоляем.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Падає навколюшки перед Гринбергом.) Господни, помилуйте, зжальтесь, кормильці ж воли наші.

ГРИНБЕРГ. Товарищ!... Сударыня, что вы, что вы! Встаньте. (Хоче підняти, але Гликерія Хведоровна ханає його за ноги, благаючи „помилуйте! Не встану“.) Позвольте, сударыня... (До Христа.) Да помогите же, подымите...

ХРИСТЯ. Мы вас умоляем. Спасите их.

ГРИНБЕРГ. (До Софії.) Товарищ, да поднимите же вашу мать, что же это такое?

СОФІЯ. (Мовчки, тісно стулшвили губи, хмарно дивиться в бік.)

ГРИНБЕРГ. Сударыня, встаньте, я вас прощу. Поймите же, что я не могу так... О, Господи! Но не могу же я, я права не имѣю.

ХРИСТЯ. Мы вас умоляем, вы можете.

ГРИНБЕРГ. А, чорт возьми! (Одеувається од Гликерії Хведоровни, вона повзе за ним. Тоді він

рніуче, сердито повертається й виходить в двір! до передпокою.)

ХРИСТЯ. (Штовдить Гликерію Хведоровну.)
Ветаньте мамо... Ветаньте, годі. Буде з нас...
Наваллялись в ногах Софійних приятелів...
(До Софії.) О, сестро, Бог тобі цього не про-
ститить! Невинно дивнилася? А хтож з одним
самим шопотівся учора та щось йому пере-
давав? Га? Хто успіху їм баявав? А-а, чула
я вчора, та не знала що то за успіх, а тоб...
Ага? А хто з отим паршивцем Тихоном
наслав на тата й Марка большевиків учора?
Не ти? Проклята! Приїхала? Продала всіх нас
і втікла сюди, сидиш...

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.) Годі, доню, хо-
дім... Бог з ними.

ХРИСТЯ. А що заплатили тобі? наші сльо-
зи, кров напу? Що взяла за батька та бра-
та? Га?

СОФІЯ. (До Гликерії Хведоровни.) Мамо, ради
Бога, не вірьте їй! Мамо, вона...

ХРИСТЯ. А за всю Україну що взяла?
Ух, ти, поганка! Своїми б руками задушила б
тебе. (Раптом грізно, жагуче.) Оддай же нам бать-
ка й брата! Оддай зараз же! Іди до своїх
полюбовників, кажи, щоб зараз же випусти-
ли їх! Іди!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (До Софії.) Доню!... Ти
ж з ними ближче знакома, попроси їх, убла-

гай, дитино, рятує таточка свого і братика рідного. Доню моя, ой, доню ж моя, що ж ти з нами робині! (Ридав.)

СОФІЯ. Мамо!.. Я благала, я просила... Я ж усю ніч бігала, шукала...

ХРИСТЯ. Кого шукала? Оцього Юду?

СОФІЯ. Я, мамо, буду ще... Я все зроблю... Входить красногвардеець з рушницею, з бомбою за поясом.

КРАСНОГВ. (До Христі й Гликерії Хведоровни.) А ну, пожалуйте. Вас просять виїти зцюдова. Скареті.

ХРИСТЯ. О, прислав оборонить тебе од нас!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ходім, доню. Ходім шукать ще кого небудь.

КРАСНОГВ. Пожалуйте, пожалуйте.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Софії.) Прощай, доню... Ти ж прийдеши додому?

ХРИСТЯ. Її дом тепер тут.

СОФІЯ. Прийду, мамо, прийду... Я останусь тут, щоб... визволить їх... Мамочко! (Обнімає, Гликерію Хведор. Ридав.)

ХРИСТЯ. Годі, лицемірко, пусти, а то нас ще твої оцей приятель застрілить...

СОФІЯ. (Випускаючи матір.) Ой, Христе, як ти... страшно жорстоко і люто метишся!

ХРИСТЯ. Я метюся? За що? За батька і Марка? Так, я готова тобі...

СОФІЯ. Ні, Христе, за інше... Ти...

КРАСНОГВ. Ну, доволіно, господа, доволіно. Сказано раз і нема чого тут... Виходьте.

ХРИСТЯ. (Рішуче.) Ходім, мамо!... (Виходять; за ними красногвардеець.)

СОФІЯ. (Сама, швидко, зхвильовано ходить по хаті, тикаючись у всі кутки й незнаходячи собі місця. Зупиняється й мовчки стогне, гнівно ламаючи руки.)

Входять: Грінберг, Семянніков, Сорокін, Подкопаєв. Сорокін маленький, років 30, у френчі, гостренька борідка, пенсне. Ввесь час без потреби тонко, іронічно посміхається. Подкопаєв високий, років 37, короткі вуса, підстрижені, еспаньолка; також у френчі, ще м'якшій, качиний, вигляд царського поліцейського пристава, ходять рішуче, твердо, з виразом переможця і начальника. У всіх за поясами револьвери, шаблі, у Сорокіна ще ручна граната, а у Подкопаєва через груди стрічка з набоями, а в руці рушниця без багнета. Входять голосно балакаючи, сміючись. Прямують до Софії.

ГРІНБЕРГ. (До Подкопаєва і Сорокіна.) Вот, товарищи, позвольте познакомить вас с товарищем, которому мы обязаны нашим таким быстрым и полным успехом. В истории революции имя Софии Слѣпченко займет выдающееся место.

ПОДКОПАЄВ. (Клада острогами й перший ступає до Софії.)

ГРИНБЕРГ. А это наш командующий особым отрядом, товарищ Подкопаев.

Подкопаев і Софія мовчки потискують один одному руки, далі Софія вітається з Сорокіним.

ГРИНБЕРГ. А это прибывший сегодня комиссар из Петрограда, товарищ Сорокин.

ПОДКОПАЕВ. (До Софії.) Позвольте і мнѣ, уважаемый товарищ, как лицу, на которого возложена военная сторона освобождения пролетаріата, принести вам свою искреннюю благодарность за оказанную вами помощь. Конечно, народ рано или поздно низверг бы все равно подлых грабителей, но... чѣм раньше это случилось, тѣм оно, е... конечно, лучше. Благодарю, товарищ.

СОРОКІН. И тѣм болѣе цѣнна услуга, чѣм полнѣе побѣда. А побѣда полная. Вы можете чувствовать полное удовлетвореніе.

СОФІЯ. (Не посміхаючись.) Спасибо, товарищ, вы преувеличиваете мою услугу.

СЕМЯНИКОВ. (Здоровается и посміхається, як до старої знайоми.) Надѣюсь, теперь то мы будем чаще встрѣчаться?

СОФІЯ. Да, конечно.

СЕМЯНИКОВ. Если позволите, товарищ, спросить: вы не приняли бы теперь болѣе близкаго участія в нашей работѣ? Нужда в

преданных, культурных, социалистических силах, как вам известно, громадных. Миѣ кажется, что вы...

СОФІЯ. О, благодарю вас, товарищ. Я не знаю. По крайней мѣрѣ, не сейчас. Я должна еще переговорить по одному дѣлу с товарищем Гринбергом. Если позволите?

ПОДКОПАЕВ. О, пожалуйста, пожалуйста. Мы тѣм временем устроим наше летучее заседание. Туда можно? (Показуе на двери в соседнюю кімнату.)

ГРИНБЕРГ. Конечно. Можно. Устраивайтесь там, товарищи, я сейчас.

ПОДКОПАЕВ. (Дивится на портрет Шевченка.) А почему эта контр-революционная икона висит здѣсь до сих пор? Убрать ее к чорту оттуда! (Рушницею сильно бьет по рамі и сбивает портрет на землю. Протикае багнетом лице, настромлюе, крутит і одкидае в куток.) Эта хохлацкая морда миѣ надоѣла, наконец. Вездѣ торчит.

СОФІЯ. Товарищ!..

ГРИНБЕРГ. (Глянувши на Софію.) Товарищ Подкопаев, зачѣм вы? Вѣдь это Шевченко.

ПОДКОПАЕВ. Да, конечно Шевченко, чорт бы его... (Помітивши щось на товарищах.) А? Что? В чем дѣло?

СЕМЯНИКОВ. Товарищ Подкопаев, вѣро-

згно, ошибся. Он думал, что это портрет какого нибудь современного их дѣятеля.

ПОДКОПАЕВ. Я не понимаю, товарищи, в чем дѣло? Современный, несовременный, поэт, учитель, офицер, чорт бы его драг, раз он націоналист, он враг народа и пролетариата. Я заявляю откровенно, что с націонализмом, с этими Шевченками, автономіями, федераціями, самостоятельностью и прочей буржуазной дрянью буду бороться безпощадно.

СОРОКИН. Ну, ладно, ладно, идемте на засѣданіе. (Підхоплює Подкопаєва під стан і, сміючись, веде в кімнату.)

ПОДКОПАЕВ. (Ображено.) Н отлично видѣл, что Шевченко. Важность какая. И вездѣ прикажу спять эту мерзость со стѣн.

СЕМЯННИКОВ. Ну, ну, товарищ, полно горячиться. (Підсиха його в спину. Всі заходять в сусідню кімнату.)

ГРІНБЕРГ. Как неофит, он слишком прямолинеен. Вы, товаришко, не звертайте уваги. Людина він хороша, чесна, але трохи... некультурна і грубовата. Що зробиш? Ви хотіли, здається, поговорити зі мною на самоті? Я до ваших послуг.

СОФІЯ. Да, я хотѣла поговорить еще но... послѣ этого...

ГРІНБЕРГ. Але ж, товаришко, це ж людина військова, неосвічена, бувший капітан. Невже ви гадаєте, що ми всі поділяєм його погляди? Але ж ви самі добре знаєте, що іменно ми проголосили принцип „повного самоопредѣлення в плоть до отдѣлення“. Федеративная Советская Республика. Ми перші вітали Українську Республіку. І тепер, розуміється, тим паче. Ну, як ви можете, їй Богу...

СОФІЯ. (Мовчить і призмуреними очима тоскно дивиться в вікно.)

ГРІНБЕРГ. Ну, товаришко... Ах, як це досадно...

Входить Панас.

ГРІНБЕРГ. Вам что угодно?

ПАНАС. (Одягнений в потерте пальто, з під якого видно чоботи, в картузі, має вигляд робітника. В піднятому стані, весь час криво посміхається.) Товариш Грінберг? Дуже приємно. Як раз до вас.

ГРІНБЕРГ. Извините, товарищ, я сейчас очень занят.

ПАНАС. Я бачу, я бачу. Але я в такій самій справі. Соціалізм і контрреволюція, товаришу. Треба спасать. Я маю контрреволюціонерів, яких треба зараз же арештувать.

ГРІНБЕРГ. В таком случаѣ... Только, пожалуйста, товарищ, поскорѣе...

ПАНАС. О, це дуже скоро. Це — мій батько. Він живе недалеко звідси на селі і балакає по українському. З самого малечку балакає, заядлий контрреволюціонер...

ГРИНБЕРГ. Что это, глупая шутка?

ПАНАС. Боже борони! Як можна?

СОФІЯ. Панасе Степановичу, для чого це?

ПАНАС. (Ніби тепер тільки помітив її.) Ах, и вы здѣсь, мадам? Очень пріятно. Вы можете засвидѣтельствовать, что мой отец настоящій контрреволюціонер. Во всяком случаѣ ничуть не хуже вашего. Не правда-ли? А между тѣм вашего сейчас разстрѣляют, а мой ходит на свободѣ и угрожает социализму на Украинѣ. Я, как старшій социалист...

ГРИНБЕРГ. Послушайте, вы — или пьяны или сумасшедшій? Что вам?

ПАНАС. Боже мій, товаришу. Як же не бути п'яним? Як не бути п'яним? І правильно сказали, товаришу, іменно сумасшедшій.

СОФІЯ. Панасе Антоновичу, я вас прохаю...

ПАНАС. Сейчас, мадам, сейчас уйду, как вы потерпѣливы. Позвольте же и мнѣ совершить такой же подвиг, какой вы совершили. (До Гринберга.) І крім того, у мене є ще дві тітки, старі контрреволюціонерки, селян-

ки, також балакають по українськи, живуть у другому селі. Читають українські книжки.

ГРІНБЕРГ. Вели ви немедленно не уберегесь отсюда вон, я вас прикажу разстрѣлять. Слышите вы?

ПАНАС. Господи Боже мій! А я ж чого сюди прийшов? Я ж не договорив вам, я ж ще сам контрреволюціонер. І жорстокий, попережаю вас, контрреволюціонер. Не тільки читаю, але й пишу по українському. От спитайте цю даму. Чого ви посміхаєтесь? Вітаючи всім серцем пришествіє в особі большевиків соціалізма, я не можу допустити, щоб жив такий контрреволюціонер, як я. Куди прикажете мені стать до стінки? Туда? Туда? Туда?

ГРІНБЕРГ. (До Софії.) Что он — больной, что ли? Кто он такой?

СОФІЯ. Панасе Антоновичу, можна вам два слова сказати?

ПАНАС. С удовольствием, мадам, с удовольствием. Только пожалуйста поскорѣе, мы с товарищем должны окончить наше дѣльце.

Виходить Семянніков з порога кличе:

— Товарищ Грінберг. На минутку можна вас? Извиняюсь, товарищи.

ГРІНБЕРГ. (Швидко йде до його й обидва зникають у сусідній кімнаті.)

СОФІЯ. Що це значить, Панаас?

ПАНАС. Что именно, мадам?

СОФІЯ. (Різко.) Все. Ця комедія, це „мадам“, російська мова зо мною. Що це значить?

ПАНАС. Вам не правиться вираженіє „мадам“; по вѣдь это из почтенія, мад..., ну сударыня, если хотите. Единственно из почтенія к вам. С особою, которая родного отца и брата принесла в жертву великой святой идеѣ, я не могу иначе говорить, как на языкѣ благородном, на языкѣ наших освободителей, несущих нам свѣточ...

СОФІЯ. Дійсно, ви од страху, видно, зовсім збожеволіли.

ПАНАС. Как не збожеволѣть, мадам, как не збожеволѣть? Вѣдь вы только взгляните туда за окно: горы трупов этих подлых украинцев. Горы, мадам, понимаете ли вы это? Мальчики, дѣти, старики. К стѣнкѣ — и готово. По усам узнают контрреволюцію. Малороссійскіє усы — и к стѣнкѣ. И как же не благоговѣть перед вами, как не... не божеволѣть? А? Вѣдь это же ясно, что социализм пришел, и не какойнибудь там гнилой, европейскій, а большевитскій, російскій, самый настоящій. Позвольте преклониться перед вами. (Низько вклоняється.)

СОФІЯ. (Мовчить.)

ПАНАС. Что прикажете передати на том світѣ вашому контрреволюціонному батюшкѣ и братцу? Прощаніє? Пліг сожалѣніє о их глупости? Что же вы молчите? Извольте хоть словечко прознести.

СОФІЯ. Чого вам треба од мене? За що ви мучите мене? За що?

ПАНАС. (Люто.) Чого треба? Випустіть батька вашого і брата! Чувсте? Не смійте їх убивать!!...

СОФІЯ. Як же я їх випущу? Як? Скажіть. Ну, скажіть, що мені зробити, я все зроблю. Піти з бомбою, з револьвером визволять їх? Ходім. Давайте.

ПАНАС. Пізно з бомбами. Вимагайте від ваших товаришів випустити їх.

СОФІЯ. Я вже вимагала, просила, благала. Мама на вколюшках стояла перед ними.

ПАНАС. Знаю. А ви стояли і мовчки дивились, як мама ваша повзала перед паршивцем, перед... жуліком, шарлатаном.

СОФІЯ. Я думала, може це pomoже...

ПАНАС. Хе!.. Не помогло? Прислав красногвардейця вивести їх?

СОФІЯ. Він не може випустити. Це була б зрада, порушення обовязку...

ПАНАС. (Сміється.) Яка моральна чистота! А-ну, дайте йому тисячу карбованців, побажите, чи злякається він зради?.. А-ну, запропонуйте йому свою любов, чи побоїться він порушення обов'язку? О, мерзотинки!

СОФІЯ. Ви мелете чорт зна що. Говоріть же, як визволить, ну, говоріть!

ПАНАС. Я ж говорю, якого ж вам ще чорта: дайте йому хабаря, грошима, тілом своїм, чим хочете, і він випустить. Гроші, може, од вас посоромиться взяти, але тіло... можете бути певні.

СОФІЯ. Ви це серйозно?!

ПАНАС. Що саме серйозно: чи згодиться? А ні трішки не сумніваюсь.

СОФІЯ. Ви по собі судите?

ПАНАС. О, на жаль про Грінбергів я сміло можу по собі судити. Тільки між мною та ними та різниця, що я зроблю і не буду вже заводити тепер соціалізма, а вони роблять її заводять. Вони смілівіщі.

СОФІЯ. І ви, іменно ви пропонуєте мені це зробити?

ПАНАС. А ви ж пропонували своїй матері повзати перед ним на вколюнках? Ви вважали це можливим? Невже ви думаєте, що вашій матері було це так само легко, як вам кокетувать з ним?

СОФІЯ. Добре. Я це зроблю. Дякую за пораду. Чуйте: я це зроблю.

ПАНАС. І можливо навіть не без присм-ности зробите. Ко всеобщему удовольствію.

СОФІЯ. Можливо.

ПАНАС. Та не тільки можливо, а папевно. Та, признайтесь, що ви її самі вже про це трошки думали?

СОФІЯ. Ну, розуміється, думала. Тільки сумнівалася, чи згодиться він. Мені здавалось це трошки негарним, але ви роз'яснили і я сама бачу, що в цьому нічого негарного нема.

ПАНАС. Так, нема; буржуазні забобони. А потім можна буде разом і соціалізм заводити на Україні.

СОФІЯ. Звичайно. Революція повинчає, гарно її оригінально. А життя батька і брата це непоганий подарунок молодого. Як ви гадаєте?

ПАНАС. (Люто.) Не смійте глузувать з вашого батька і брата! Ви розумієте, що це цинізм? Ви не достойні імена їх вживать.

СОФІЯ. (Хапаючись за голову.) Ох, ідіть швидче з відсіля! Ідіть... А то я не знаю, що буде.

ПАНАС. К ст'янкѣ? Я готов, мадам, я готов давно. Будь ласка, прошу: кличте Гріпберга.

СОФІЯ. (Ухиливши головою на стіл, глухо, болячо ридає.)

ПАНАС. (Довго мовчки дивиться на неї.)

СОФІЯ. (Раптом зитихас, потім зразу підводиться, різко до Панааса.) Чого вам треба? Ідіть собі геть. Забірайтесь. Я з вами не хочу балакати, ви мені гідкі.

ПАНАС. (Якийсь мент дивиться на неї, потім рвучко повертається й виходить.)

СОФІЯ. (З одчаєм і мукою шепоче.) Ох, Боже як мій! Ох, Боже як мій! (Кусає хустку, щоб не ридати.)

Входить ГРІНБЕРГ. (Озирається, шукає очима по хаті, питає.) Что, ушел уже этот странный господин? Кто он такой?

СОФІЯ. (Зразу міняючи впрям лиця.) Да, ушел. Я вас задерживаю?

ГРІНБЕРГ. О, пожалуйста. Будь ласка. Я до ваших услуг. Но, може б, ви були ласкаві говорити зо мною по українськи. Я, коли не схвилюваний, то з приємністю. Ви вибачайте...

СОФІЯ. Я хотіла тільки от про що попрохати вас: задержати хоч на кілька днів кару над моїм батьком і братом.

ГРІНБЕРГ. Хм. Задержать? Не знаю, чи зможу я? Хм. (Морщиться, міркує.)

СОФІЯ. (З вимушеною, кривою, кокетливою по-

смішкою.) Ну, а як я вас дуже-дуже попрохаю? ви постараетесь, правда? Ваш же вплив такий величезний, що... Адже тільки од-строча, кілька днів...

ГРІНБЕРГ. Бачите, товаришко, я скажу вам отверто: для вас я готов на що вгодно, але... але даже мій вплив, який, я того не скриваю, довольно значительный, в данном случаѣ, вряд ли. Видите ли... Будем говорить, как свои люди: у нас нѣтъ никакой дисциплины. Я могу приказать, но исполнить... Даже постановленія совѣта депутатов и то далеко не всюду исполняются. Каждый сам себѣ начальник. И часто поневолѣ приходится отдавать только такія приказанія, которыя пріятны и желательны самим исполнителям, а нежелательных по возможности избѣгать. И я не знаю, як у данному разі... Я дуже боюсь. Хм!

СОФІЯ. Господи! А так хочеться з щирим сердцем порадіти з нашої перемоги, віддатись цьому почуванню всією душою, без перешкод. І,—ви ж розумієте,—для мене це неможливо. Нехай це буржуазний, старий пережиток, але... це вище моїх сил.

ГРІНБЕРГ. О, я розумію, розумію. Звичайно.

СОФІЯ. Хотілось би всю увагу оддати новим товаришам, познайомитись з вами ближче і навіть, як що тільки я на що небудь

придатна, то разом працювати на користь спільній справі...

ГРІНБЕРГ. (радісно.) Нїт, в самому дїлї, ви согласились бы?

СОФІЯ. Господи, розуміється. З радістю. Але в такому стані, знаючи, що там твої батько й брат... (Замовкає й поглядає на Грінберга.)

ГРІНБЕРГ. Хм. Але під яким предлогом? Почему этих, а не других? Почему не всех? От перші вопросы, які зададуть.

СОФІЯ. Ах, Господи. Стільки вопросов про все можна задать. Ну, зададуть, ну, відповісте що небудь. Адже смерть цих людей нічого не дасть вам, а без неї ви дасте мені можливість жити, вірити, оддати все життя на справу. Ну, хочете так: беріть мое життя взамін життя батька й брата? Хотите? Я буду в вашому повному й необмеженому розпорядженню. Треба буде на смерть послати, я готова кожної хвилини. Хотите? На що вгодно.

ГРІНБЕРГ. (Зиркаючи на неї.) На що вгодно?

СОФІЯ. На все, що прикажете. Повна раба ваша. От уявіть собі рабу...

ГРІНБЕРГ. Однако, как вы любите своих родных. Если б вы так любили идею, социализм...

СОФІЯ. По вѣдь я отдаю себя в ваше распоряженіе именно для идеи, в интересах ея.

ГРИНБЕРГ. (По паузі.) Гм. Ну, а если я потребую от вас чего нибудь не имѣющаго отношенія к идеѣ? Вѣдь вы тогда не исполните? Какая же вы раба? А? (Дивиться на неѣ.)

СОФІЯ. (Якийсь мент мовчить.) Але ж ви, це ви будете вимагати. А ви ж не можете вимагати нічого шкідливого для ідеї.

ГРИНБЕРГ. Да, конечно, я не потребую ничего шкідливого, но... предположим, потребую чего нибудь не имѣющаго отношенія к идеѣ, но для вас очень неприятнаго или даже тяжелаго. Как тогда?

СОФІЯ. Я мушу виконати.

ГРИНБЕРГ. (Сміється, але під сміхом ховає хвилювання.) Неужели исполните?

СОФІЯ. Коли я берусь, то исполню.

ГРИНБЕРГ. Ну, допустим, я предложил бы вам сегодня вечером вмѣстѣ со мной гдѣ нибудь отпраздновать нашу побѣду? В каком нибудь ресторанѣ? Вѣдь это для вас неприятно, тяжело, правда?

СОФІЯ. (Мовчить.)

ГРИНБЕРГ. (Сміючись.) Вот видите.

СОФІЯ. О; ні. Я ж вам сказала. Коли б ви

взяли мою життя в заміні життя батька і брата, то й то б я виконала.

ГРИНБЕРГ. Значит, неопозитте? Серьозно?

СОФІЯ. Я весь час говорю з вами серйозно.

ГРИНБЕРГ. (Починає швидко ходити по хаті, думаючи.)

СОФІЯ. (Хмарно слідкує за ним.)

ГРИНБЕРГ. (Зуниваючись проти Софії, хвилюючись.) Но вы понимаете, что я совершу подлость, исполнив ваше желание?

СОФІЯ. Великої подлості в тому, що ви не в'єте двох людей, я не бачу.

ГРИНБЕРГ. Да, с точки зрѣнія христіанской. Но с точки зрѣнія двух борющихся сторон это просто измѣна одной сторонѣ. Но хорошо. Я только хочу этим сказать вот что... (Хвилюється.) Я хочу этим подчеркнуть, что если бы я согласился, то только для того, только потому, что это вы, что для вас я даже на подлость, на измѣну готов идти. Вы можете, конечно, отнестись ко мнѣ с презрѣніем, можете воспользоваться моей..., ну, слабостью, что — ли, но я говорю те, что чувствую...

СОФІЯ. Ні про яке презрѣніє мови не може бути. Навнаки... Ну, добре. Значить, сьогодні ми будемо святкувати нашу перемогу і визволення моїх рідних. Так?

ГРИНБЕРГ. (Знов починає ходити.) Подождїте минутку. (Іде до дверей, що в сїни й гукає.) Товарищ Самуїл! На минуточку. (Одступає трохи в кімнату й одводить Самуїла вбік, шопотом.) Вот что товарищ Самуїл, здѣсь находятся два вольных козака, фамилія Сличченко. Есть такіе?

САМУІЛ. Да, есть. Отец и сын?

ГРИНБЕРГ. Да. Так вот какая вещь. Я только что говорил по поводу их с товарищами Съмянниковым, Подкопашевым, Сорочкиным. Ну, и мы рѣшили старика выпустить, а молодого... (Тихіше.) к стѣнѣ. Понимаете? Так вы немедленно, сію минуту выведите молодого и... Понимаете? А потом я позову вас и при этой дамѣ прикажу освободить обоих. Понимаете? Вы же скажете, что молодого случайно только что разстрѣляли. Это необходимо для дѣла. Слышите? Очень важно.

САМУІЛ. Хорошо. А молодого сейчас?

ГРИНБЕРГ. Сію ж минуту. (Голосно.) Ну, спасибо, товарищ, я надѣюсь на вас.

САМУІЛ. Хорошо. (Хочет йти.)

ГРИНБЕРГ. Нѣтъ, погодите. (Тихо.) Но я, может, и не позову вас! Слышите. Но его надо все равно. Понимаете?

САМУІЛ. Да, понимаю. Хорошо. (Входитъ.)

ГРИНБЕРГ. (Голосно.) Спасибо, товарищ.

СОФІЯ. (Під час їхньої балачки одходить на другий кінець кімнати.)

ГРІНБЕРГ. Ну, товаришко, здається, є малесенька надія. Я ще нічого не знаю певного, але... Я хочу перш усього перевести їх у друге місце. Розумієте? Там їх не знають і легше буде звідти випустити. Я боюсь тільки, щоб тут, поки їх можна буде перевести, як небудь случайно не той... Ви ж розумієте, тепер такий час... Страсті у всіх розгорілись, всі знервовані. Своє життя ні по чом, а то ще ворога. От я для цього і кликав товариша-того. Це мій старий товариш по тюрмі...

СОФІЯ. (Простяга руку.) Дякую вам товаришу.

ГРІНБЕРГ. О, подождіть дякувати. Це справа така трудна, що я не знаю чи вдасться її провести. Я вам зможу сказати тільки години через три-чоти... (Раптом пренелухується.)

СОФІЯ. Я готова чекати не то що чотири дні, а чотири місяці, скільки хочете.

ГРІНБЕРГ. (З посмішкою.) Але я так довго не можу чекати. Я хотів би вже сьогодні ввечері разом з вами одпразднувати щасливий кінець нашої справи. Ви нічого б не мали проти?

СОФІЯ. О, хоч у сю хвилину.

ГРІНБЕРГ. На жаль... треба подождать.

І між инчим уже говорив з своїми товаришами з приводу вашої справи і мені удалось декого схилити до вас...

СОФІЯ. Правда? О, як це добре. Ах, як це добре! Ви ж розумієте, мені так тяжко було б бути, працювати з вами. Звичайно, я знайшла б сили зрозуміти, через що і як, але... чуття осталося би чуттєм. І ви сподіваєтесь, що вони нічого не матимуть проти того, щоб їх звіден перевести в друге місце?

ГРІНБЕРГ. Да, я думаю.

СОФІЯ. (Знов потискує йому руку). Безмірно вам дякую.

На дворі глухо вибухає залп.

СОФІЯ. (Здрігнувшись.) Що це?

ГРІНБЕРГ. О, это ничего... Это так. Ничего.

СОФІЯ. Знов розстрілюють?

ГРІНБЕРГ. Нѣт, нѣт, это так, мы приказали приостановити. Не обращайтесь вниманія. Да, так я, значить, надѣюсь, что мы будем вмѣстѣ работать. Я чрезвычайно рад, так как...

СОФІЯ. А чи не можна б мені хоч побачитись зараз з батьком і братом? Подати надію?

ГРІНБЕРГ. О, нѣт, нѣт, это невозможно. То-есть, возможно, можливо, але я не ражу цього робити. Ми рискуємо провалити спра-

ву. Та підждіть тронки і ви зовсім з ними сьогодні побачитесь.

Входить Семянніков.

ГРІНБЕРГ. (До його.) Товарищ. Подтвердите вы этому невѣрному, что мы сдѣлаем все возможное по дѣлу его отца и брата.

СЕМЯННИКОВ. С удовольствием подтверждаю. С удовольствием.

ГРІНБЕРГ. Ну, бачите? (До Семяннікова.) А мы тут успѣли даже заключить маленькое условіе: сейчас же послѣ освобожденія товарищ примет болѣе близкое участіе в работѣ.

СЕМЯННИКОВ. (Ціро й радісно потискуючи руку Софії.) Вот это дѣло! Я очень рад. Вѣдь у нас так мало культурних сил. Битися, стрѣлять мы еще так сяк умѣем, а дальше... Интеллигенція не вѣрит нам, боится, убѣгает к буржуазіи, саботирует, провоцирует. И тѣм радостиѣ для меня ваше участіе, что вы — настоящая, идейная украинка. Это прекрасно. Будем работать, товарищ. Правда?

СОФІЯ. Я з великою охотою...

ГРІНБЕРГ. А теперь, товарищ, идите домой и ждите отца... И брата, конечно. Да. А также нѣсколько слов от меня по поводу празднованія. Вы, вѣроятно, очень устали?

СОФІЯ. Безумно устала.

СЕМЯННИКОВ. Нічого. Тепер все віддохнем.

СОФІЯ. Значит, іти її чекати?

ГРІНБЕРГ. Ідіть і чекайте.

СЕМЯННИКОВ. І будьте спокійні.

СОФІЯ. Я, товарищі, не дякую, бо... Ну, до побачення. (Іде до дверей.)

ГРІНБЕРГ. До побачення.

СЕМЯННИКОВ. До свідання!

ГРІНБЕРГ. Хай живе Соціалістична Українська Республіка!

СЕМЯННИКОВ. Урра-а!!

СОФІЯ. Дякую, товарищі. (На порозі озирється, привітно з посмішкою махає рукою, киває головою і зникає.)

Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Невеличка кімната, службовий кабінет Софії. Праворуч, ближче до рами — стіл до писання; круг його фотелі й стільці. На столі телефон, шафа з книжками. Канана для публіки. В задній стіні двері в коридор. Ліворуч, другі двері в сусідню кімнату. Годни 6 вечора. На столі горить лампа.

В хаті Софія, одягнена в усе темне. Тихон біля неї й делегація робітників.

СОФІЯ. (Встає, за нею робітники. Весело, бадьоро.)
От же, товариші, вся справа в ваших власних руках. Хочете щоб не було експлуатації, буржуазії, то треба самим енергично братись до організації промисловости. Заводи, фабрики, майстерні, все тепер ваше. Але треба, щоб самі робітники дбали про те, щоб заводи не ставали. Треба думать не про те, щоб кожному поменьше робить і побільше вироблять, а про те, щоб побільше наших заводів працювало, щоб більше товарів давали, щоб менше безробітних було.

РОБІТНИК. Да это само собой. Конечно, это уж чего... Да только... (Мнется.) Непонятно нам одно... (Мнется, криво, понуро посміхається.)

СОФІЯ. А що саме непонятно вам?

РОБІТНИК. Да то, что украинцев мы выгнали. Ну-с, стало быть, с этим дѣлом кончено. А выходит, они промежду нас остались. Нам это без вниманія.

СОФІЯ. Це ви про мене?

РОБІТНИК. Нас эта самая самостійная Украина и так зарѣзала. Довольно уж.

СОФІЯ. Так вам що ж хочеться? Чим з вам записодима?

РОБІТНИК. (До робітників.) Да нічого. Ідемо, товарищи. Поищем настоящих товарищів, а тут... (Маха рукою, повергається й демонстративно виходить, за ним останні.)

СОФІЯ. (Посміхається.) Це вже, здається, третій такий випадок.

ТИХОН. (Почуро.) Буде й двадцять третій, коли ти зо всіма будеш говорити тільки по українськи. Для чого цей націоналізм?

СОФІЯ. Вони в Українській Республіці, а не в Росії, повинні знати нашу мову.

ТИХОН. Е, повинні... Мало чого хто не повинен. А нам через це не довіряють, сторунаються...

СОФІЯ. Ну, добре. Хто там ще єсть? Багато ще?

ТИХОН. Може, кіпчить на сьогодні прийом? З десятої години без перерви сидимо.

СОФІЯ. Нічого. Хто там ще?

ТИХОН. Селяне. Білякєвич з сахарозаводчиками. Залізничники. Вчоращій панок. І ще душ десять якихсь.

СОФІЯ. Чия черга тепер?

ТИХОН. Білякєвича.

СОФІЯ. Клич.

ТИХОН. (Виходить.)

СОФІЯ. (Знаходить на столі серед паперів довгий лист паперу й читає.)

Входять Білянкевич і ще двоє добродіїв, одягнених дуже просто, під робітників.)

БІЛЯНКЕВИЧ. (Уклоняючись, ввічливо, угодливо посміхається.)

СОФІЯ. Доброго здоров'я. Прошу сідати.

БІЛЯНКЕВИЧ. Дозвольте вам представити: сахарозаводчик Штаубе, Карповський. Ми до вас, шановна Софія Микитовна...

СОФІЯ. (Тримуючи листа в руці.) Я прочитала вашу заяву. Вона до мене не стосується. З цим вам треба звернутись до...

БІЛЯНКЕВИЧ. Я знаю, я знаю... Но, знаю вас, як українку, щиро люблячу самостійну Україну... ми хотіли, щоб ви за нас походатаїтвовали.

СОФІЯ. (З посмішкою.) Вибачайте, я читала заяву. Але мушу вам одразу сказати, що ви зовсім даремно гадаєте, що я можу вам допомогти. Іменно, з любови до України я цього не зроблю. Вей заводи, фабрики і взагалі промислові підприємства переходять до рук народу. Ви, панове, ніяк не хочете з цим рахуватись. Забудьте про старе, ражу вам серйозно.

БІЛЯНКЕВИЧ. Но ви хотіте нас разорить?

СОФІЯ. Господи Боже, панове. Цілі віки один клясе розорив мільйони людей і вам то по здавалось таким страшним. Працюйте, ми вам дамо роботу. Будь ласка. (Посміхається.)

БІЛЯНКЕВИЧ. Ми нічого протів того не маємо, но в'їдь розоряється край, гибнет промисленість. Вот о чем, собствєнно...

СОФІЯ. Повірьте, панове, що нам не менше вас потрібно, щоб не загинула промисловість. І ми вживемо всіх сил, щоб того не сталось. І це, панове, буде. Але, вибачайте, хазяїном і власником будете вже не ви, а самі трудяці.

БІЛЯНКЕВИЧ. Конечно, ви можете робить все, що хочете. Наш долг сказать вам... І я думав, що для вас інтереси України дорогі. Знаючи, як руські, ваші товариші, вивозять усе з України, як розоряють край, ми думали, що ви, як щира українка...

СОФІЯ. Кожний по своєму, добродію, любить свій край. Той бажає йому одного, а другий другого. Наша любов, видно, різна.

БІЛЯНКЕВИЧ. (Встаючи.) Да, видно, мы ошиблись. Недаром ваш папенька в таком горѣ... Честь имѣем кланяться, (Уклоняється й іде з кімнати. За ним панки.)

СОФІЯ. Бувайте здорові. (До Тихона, весело сміючись.) Але ти помітив, як ці панки про-

летаріями одяглися? Це ж відомий мільйонер Штаубе. Ах, як їм бідним не хочеться...

ТИХОН. (Хмуро.) Але вони звернулися до тебе, як до українки. Це характерно.

СОФІЯ. (Різко.) Ну, то що з того?

ТИХОН. Та нічого.

СОФІЯ. Ну, клич слідуєчих. Я втомилась. Треба швидко. Та чи скоро там перешпунуть того папера? Ах, Господи, як не вміють нічого робить. (Нестерпляче, швидко виходить на право.)

ТИХОН. (Помалу виходить в коридор.)

Назустріч Тихонові швидко входять Подкопаєв і Желтухін. Вони хмурі, зхвилювані. Щось говорить, але побачивши Тихона, замовкаєть.

ТИХОН. (Озирається на тих і виходить.)

ПОДКОПАЄВ. (Озирнувшись.) Отсюда также все цѣнное немедленно эвакуировать. Все. А главное деньги. Да гдѣ этот болван, Гринберг?

ЖЕЛТУХІН. Да в чем дѣло, товарищ? Почему такая спѣшка?

ПОДКОПАЄВ. (Тихо, злісно.) Гайдамаки уже захватили почту и телеграф. Понимаете? Есть свѣденія, что они окружают этот район. Каждую минуту могут ворваться сюда. Достаточная причина для спѣшки?

ЖЕЛТУХІН. Позвольте, товарищ. А красива гвардія?

ПОДКОПАЄВ. (Мовчи.) Надо было дѣлать, товарищ, так, как и говорили, всѣх буржуев и хохлов перестрѣвать. А теперь поздно... (Замовкає, бачучи Софію, що входить, тихо.) Этой ничего не говорить. Идите и все из этого дома уберите немедленно. Идемте, я вам там скажу. (Иде направо, за ним Желтухин.)

СОФІЯ. (Мовчки, нілжно слідує за ними.)

Входить делегація з селян. Де-які одягнені в свитки, де-які в кожухи, в шинелі, між ними одна жінка.

СОФІЯ. (Иде їм назустріч, привітно, весело, вільно.) Доброго здоров'я, товарищі. (Здоровкається з усіма за руку, посміхаючись до кожного. Потім сідає в свій фотель за столом, бере в руки олівець і блок-нот.) Ну, сідайте, товарищі. Тихонє, чи єсть всім стільці?

ТИХОН. Вистарчить. Сідайте, товарищі.

СОФІЯ. Ну, тільки знаєте що: говоріть коротко, точно, пивиденько. Там сидить ще народ, жде. Треба всіх задовольнити. Ну, слухаю. Нехай говоріть хтось один з товаришів.

СЕЛЯНИН. (Переглядаються між собою, шопочуться, не знають кому говорити.)

СОФІЯ. Ей, товарищі, ви наче до станового чи до земського начальника прийшли,

а не до своїх товаришів. Ну, швиденько. Хай говорить один, потім другий, аби не всі разом. Тут начальства нема, не мійтеся. Ну?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. Та еслі по раздельності, то пуцай'уж я... Ми по нашій претензії. Как, значить, виїшла перемена з резолюцією, так, стало быть, тепер по приналежності. Оно, конечно, какое начальство, по усьо ж таки, скажем, трудно. Три года на хроні, імею медаль.

СОФІЯ. Чекайте, товаришу. Ви з якого села?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. З Домаховки, Гуляйпольського в'їзду.

СОФІЯ. (Записує.) Так. Ну, так в чому ж річ? В чому ваші претензії?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. Претензії так итто, как правильно виражаться, то больше з непімаієм. Той одно, другої по другому соображенію, а как сообща, так...

СОФІЯ. Ви, товаришу, так говорите, що я, їй-богу, нічого не розумію.

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. (Посміхається, хмуро дивиться в гору.) Та звесно, ви по українськи.

СОФІЯ. Ну, так що?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. А ми вже ето знаемо... Видалі довольноно.

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Підожди, Салавоне, ти щось таке накрутив, що й сам, мабуть, не вгризеш. Ми оце до вас з отим самим голосуванням.

СОФІЯ. Яким саме?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та щоб вибрати у депутати чи що. Совет депутатів.

СОФІЯ. Ну?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та ми ніяк не поймем. Голосували раз. Ну, так. Кидали там бамажки у скриньку. Потім того виїшло приказаніє упять голосувать. Те, кажуть, голосували не на пользу. А тепер то вже настояще. Проголосували й цей раз. Ну, вже ж годі? Та де. Ну, нехай. Ще не спочили люди, як упять тобі прийшла маніфестація, щоб голосувать. Та це ж уже на що? А це, кажуть, уже саме настояще, таке вже, що і земля буде, і воля, і, сказать так, усе преподобіє. Ахвіпки давали кожному, ти за того, а ти за цього. А я його й на масть не бачив, який той депутат. Ну, та вже хай буде, це вже саме настояще. А воно на — тобі ще так не настояще, оце впять голосувать. Так ми вже й розум загубили: на що воно отак багато голосувать? Та вже оце послали нас сюди, щоб тут довідатись, на що воно й до чого.

СОФІЯ. Ну, так можу вам сказати на це ось що: ідіть до дому, голосуйте ще раз і вибирайте...

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та таки голосувать?

СОФІЯ. (Посміхаючись.) Таки голосувать. Але знайте, що ці вибори то вже справді дадуть вам і землю, і волю, і все, що...

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Умгу, так таки, значить, голосувать? (До селян.) Таки голосувать.

СЕЛЯНЕ. (Хмуро хитають головами.)

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Така штука. Ну, то вже хай так. Тільки як у нас уже до вас таке прошеніє: чи не можна, господа товариші, прекратить свободу?

СОФІЯ. Як то прекратить свободу?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та щоб уже швидче мишулнея оті мобілізації та всякі безубразія. Та ще наказували просить вас, щоб дозволити нам настановити за справника капітана Твердожила. Правда, звиняйте вже, він без ноги. Та то вже нічого, а таки буде якесь начальство. Бо вже, не вам кажучи, така пішла скрізь стипендія, що хоч сядь та плач, хоч стоячи реві.

СОФІЯ. Чекайте. У вашому селі є большевики?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та ми всі болно-
вник. Тих українців аж ні одісеєнького
нема.

СОФІЯ. І ви всі постановили настановити
капітана Твердожила за справника?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Ну, нема ж спа-
сення од тої свободи! Там зарізали, там спа-
лили, там обібрали.

СОФІЯ. Ну, і ви хочете, щоб той справник
і був вас, і змуцався, як перше було?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Е-е, зачим же
бить? Ми так не хочемо.

СОФІЯ. Ну, а земля ж як? Приїде справ-
ник, то приїде й поміщик. Вони один без од-
ного не можуть ніяк. Ви ж як на цей щот?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Не-е, поміщик уже
нехай краще не приходить, а то не всидить.
Та нам, бачите, як би вам сказати... щоб
хтось за старшого був. А то всі старші, а
порядку нема. Та ще оці красно... красно-
гвардійонці, чи як їх там? Чи не можна їх
повиганяють к чортовій матері, у їхню Расею.
То ж чисто грабують народ. Забірають хліб,
сало, хапають птицю всяку. То, кажуть, у
Расею. Ну, та й їдь собі у свою Расею, та
й хапай там. Чи вже скоро прийдуть ті гай-
дамаки, скажіть пожалуста? Говорять люди,

що ті вже повиганяють цих гвардійонців. Кажуть, ті гайдамаки ніби то з наших такі люди, по кацаних...

СОФІЯ. (Мовчить якийсь мент.) Хм! Добре, товариші, все буде, що ви хочете. Я записала отут, ми обсудимо. А тепер... (Підводиться.) Ви підете з цим товаришем і з вами ще поговорять.

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Так буде все? А бомагу нам якусь дасте?

СОФІЯ. Ні, бумаги не треба. Все буде й так...

СЕЛЯНЕ. (Помалу встають, чухаються, мшуться, перешіптуються, — не певні.)

СОФІЯ. Тихоне, будь ласка, треба з товаришами побалакати докладніше про все. Ти розумієш? Поклич товариша Савченка, нехай він поговорить. Добре?

ТИХОН. Добре. Ходімте, товариші.

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. (Уклоняється Софії, за ним другі.) Прощавайте. Так нам уже там дадуть бомагу?

СОФІЯ. Там, там. Бувайте здорові. (Коли селяне виходять, сідає безпомічно, пускає руки по столі й стомлено сидить.)

Входить СЕМЯННИКОВ. (Оживлений, веселий. До Софії.) — Здраствуйте, хохландія милая. Ви

до сих пор за работой? Молодчина вы, сй Богу. Да что вы такая будто кшелецькая? А?

СОФІЯ. (Маха рукою.) Разку не допитуватись.

СЕМЯННІКОВ. Что?

СОФІЯ. Разку не допитуватись.

СЕМЯННІКОВ. Тьфу, чорт. Да говорите вы, товарищ, по человѣчески, сй Богу. Вот наказаніе Господне.

СОФІЯ. Вчіться розуміть. Я вам заявила ще в самого початку, що ні одного слова по руськи ви од мене не почувете. Ви живете на Україні і повинні знать її мову.

СЕМЯННІКОВ. Да на какого дьявола она мнѣ нужна, ежели меня все вездѣ и я всеѣх отлично понимаем и по русски? Зачѣм этот націонализм, раз'единеніе, не понимаю? Когда вы отдѣляетесь от этого буржуазного національного фетишизма? Такая вы славная, енергичная, умная, такая социалистка хорошая и... все портите этим своим украинофильством. Ну, да будем надѣяться, это, наконец, вывѣтрится. А дѣла наши подивгаются, товарищ.

СОФІЯ. Да?

СЕМЯННІКОВ. Буржуй спесли сегодня миллиончик. Затѣм получена мануфактура. Я думаю предложить комитету пустить весь

милліон на організацію работ для безработных. Необходимо реквизиовать все особняки под больницы и школы. Их, ежели бы поскрѣбе нам всю разруху уладить, да за творческую работу приняться. А, товарищ? Да почитать как слѣдует публику нашу. Жуть вѣдь набилось к нам. Жьзут подлецы как мухи на мед и компрометируют мерзавцы. И мало, мало интеллигентных, культурных сил. А дѣло громадное, великое дѣло, товарищ. Дух захватывает...

Швидко входит СОРОКІН. (До Семинікова.)
— Наконец, вас поймал. Здравствуйте. (Софій.)
Здравствуйте, товарищ.

СЕМЯННИКОВ. В чем дѣло? Что случилось?

СОРОКІН. Ничего особеннаго. Вы мнѣ нужны.

(Входит Тихон.)

СЕМЯННИКОВ. Сейчас, я хотѣл вот с товарищем.

СОРОКІН. (Решуче одводит у бѣк, тихо.) Наши разбиты. Украинцы и пѣмцы в десяти верстах от города. Могут сейчас быть здѣсь. Только что прѣхал Васильев. Он еле спасся.

СЕМЯННИКОВ. (Свистить.) Да вѣдь он хватал, что...

СОРОКІН. Эх, говорил я... Ну, да что там! Надо немедленно созвать комитет. Да не

всѣхъ, украинцевъ къ чорту. Из-за нихъ все и вышло. В послѣдній моментъ, поддѣцы затеяли ссору съ нашими по поводу какихъ то своихъ національныхъ требованій и это погубило всѣхъ. Пока мы ссорились, гайдамаки обошли со всѣхъ сторонъ и ударили. Ну, погодите вы, хохлы, я вамъ покажу. И эти тоже могутъ что нибудь подобное устроить.

СЕМЯНИКОВ. Да, в такомъ случаѣ, ну ихъ къ чорту. Что жъ теперъ дѣлать? Разбиты окончательно?

СОРОКИН. Вдребезги. Ну, идемъ, идемъ, надо созвать вѣдь еще. (Хочетъ выйти, мимоходъ сухо хитаетъ головою Софій и кажетъ.) Досвиданья.

СОФІЯ. Сталось що — небудь?

СОРОКИН. Какъ?

СОФІЯ. Що небудь сталося?

СОРОКИН. Если вы, товарищ, хотите, чтобы вамъ отвѣчали, то имѣйте в виду, что не всѣ понимаютъ ваше наречіе.

СОФІЯ. (Рѣзко.) Случилось что нибудь?

СОРОКИН. (Такъ само.) Нѣтъ, ничего не случилось. (Хочетъ идти.)

СОФІЯ. Подождите минутку. Я хотѣла васъ видѣть. Одинъ вопросъ. Вы приказали закрыть желѣзнодорожную украинскую школу и сжечь всѣ украинскіе учебники?

СОРОКИН. Да, я.

СОФИЯ. С какой цѣлью?

СОРОКИН. С той цѣлью, чтобы их не было. Подобный приказ я отдал вездѣ.

СОФИЯ. А себя вы отдаете отчет, что вы дѣлаете?

СОРОКИН. Не беспокойтесь пожалуйста, я привык это дѣлать всегда. Сожалѣю только, что мы раньше занимались этим преступным попустительством вашему націонализму.

СОФИЯ. Школы и учебники вы называете национализмом?

СОРОКИН. Я называю национализмом все, что раз'единяет один народ. Никакой вашей Украины не было, нѣтъ и не будет. Все это буржуазно-интеллигентная сантиментальная чепуха, с которой я буду бороться беспощадно. Слышите товарищ? Без-по-щадно. Это нам слишком дорого стоит.

СОФИЯ. Это называется „самоопредѣленіем вплоть до отдѣленія“?

СОРОКИН. Да, вот это самое. Досвиданья.

СОФИЯ. По крайней мѣрѣ, откровенно.

СОРОКИН. (Озирнувшись.) Да, товарищ, откровенно. Семяшиков, идемте. (Выходит, за ним Семяшиков, який зхвилювано й трівожно ходит по хаті.)

СОФІЯ. О, принаймні, це вже отверто. Принаймні отверто. (До Тихона.) Тепер ти чув?

ТИХОН. У їх щось трапилось.

СОФІЯ. У „їх“?... А ми хто? Ха! „Не было, нѣтъ и не будет!“ О, як вони всі чудесно засвоїли цю формулу. Од чорносотенця до соціаліста, всі однодушно стоять за неї. Добре, коли так. Чудесно. От коли вони показали свій інтернаціоналізм... Я при цьому більше не буду робить! Скажи там.

ТИХОН. Завтра?

СОФІЯ. Не знаю. Ну, скажи, ха! завтра приходять. Хтось приїде.

ТИХОН. (Виходить.)

Пазустріч йому Грінберг.

СОФІЯ. Ви, товаришу, в якійсь справі? Вибачайте, я зараз не можу.

ГРІНБЕРГ. (Підходить близько, тихо, значно.) Моя справа та сама. В останнє питаю вас: ви сповните ваш договір?

СОФІЯ. (Різко.) Товаришу! Я вам раз сказала, що ви мене примусите підняти цю справу перед всіма товаришамі, я це зроблю.

ГРІНБЕРГ. Це буде ще одна нечесність.

СОФІЯ. А ви гадаєте, що наш договір був чесний?

ГРІНБЕРГ. Який би він не був, я ризикував через його своїм життям, репутацією і я його сповнив.

СОФІЯ. Ви його не сповнили: брата розстріляно.

ГРІНБЕРГ. Я вам уже пояснював, через що. І ви знаєте, що через це мене самого трохи не вбили, коли я хотів оборонити його. Але батька вашого я все ж таки одстояв. Я пам'ятав, що я обіщав вам. І вмер би, а од свого обіцання не одступив — би. А ви?

СОФІЯ. Чого ви хочете од мене? Чого ще ви тут...

ГРІНБЕРГ. Щоб ви сповнили своє обіцання.

СОФІЯ. Бути вашою рабою і виконувати всі ваші вимоги, які будуть на користь справі? Я готова. Я вам це весь час кажу.

ГРІНБЕРГ. Ні, виконувати навіть те, що не має відношення до справи і, може, навіть неприємне для вас. Ви забули знов?

СОФІЯ. Ні, не забула, але цього я не робитиму.

ГРІНБЕРГ. Це не чесно.

СОФІЯ. Може бути.

ГРІНБЕРГ. Я ризикував своїм життям.

СОФІЯ. Признаю і дякую.

ГРИНБЕРГ. Я рахував так: або смерть, або сповню обіцання.

СОФІЯ. Можо быть.

ГРИНБЕРГ. І думаю, що ці умова і дми вас обовязкова.

СОФІЯ. Але я цього не думаю.

ГРИНБЕРГ. Миї достаточнo, если я так думаю.

СОФІЯ. Не бороню вам задовольнитись цим.

ГРИНБЕРГ. Но, ви, надїюсь, не сомнїваєтесь, что я одно из этих условїй заставлю вас принять?

СОФІЯ. Не сумнїваюсь. Але тїльки — смерть.

ГРИНБЕРГ. Отлично. (Круто повертається й хоче вийти, але на пївдорозї зупиняється, так само круго повертається назад і підходить.) Считаю своим долгом предупредить вас, что среди бумаг штаба вильного козацтва найдены документы, касающїеся вашего отца и братьев. В особенности отца. Он состоял отаманом отряда. Он принимал участие в разстрїльї большевиков еще до нашего вступленїя. Эти документы извїстны не только миї. На основанїи их ваш отец будет сегодня арестован опять и на этот раз разстрїлян без суда. Такїя лица об'явлены виї закона.

СОФІЯ. (Мовчить.)

ГРИНБЕРГ. (Чекав якийсь мент, злегка вклонився і повертається.)

СОФІЯ. (Тихо, глухо.) Почекайте... (Пауза.) Ви можете показати мені ці документи?

ГРИНБЕРГ. Ви мені не вірите? Можу.

СОФІЯ. Чому ви раніше мені про це не сказали?

ГРИНБЕРГ. Їх знайдено сьогодні. Через це я знов спитав вас про договір. Я сподівався, що матиму ще раз випадіи рискнути за вас своїм життям. Ви оказались недостойні цього.

СОФІЯ. Ці документи у вас?

ГРИНБЕРГ. Так, у мене.

СОФІЯ. Ви мені їх можете оддати?

ГРИНБЕРГ. Тільки після того як сповните договір.

СОФІЯ. Перед тим ви мені їх покажете?

ГРИНБЕРГ. Покажу.

Пауза.

СОФІЯ. Добре, коли?

ГРИНБЕРГ. Не пізніше завтрашнього вечора. Сьогодні засідання, я мушу бути.

СОФІЯ. Добре. Ще одне питання. Я знаю, чого ви хочете. Ви гадаєте, що після того вас можна називати товаришом?

ГРИНБЕРГ. Я люблю вас. Це вся моя відповідь. І ще раз повторюю: я на все піду.

СОФІЯ. Добре. Після такої відповіді я не маю більше нічого сказати вам.

ГРИНБЕРГ. Завтра я скажу вам, де і в якій годні.

СОФІЯ. Добре.

ГРИНБЕРГ. (Злегка вклоняється і твердою ногою виходить.)

СОФІЯ. (З силою обхоплює руками лице, кладе лікті на стіл і так хитає головою в один бік і в другий.)

ТИХОН. (Входить.) Щось серйозне сталося. Зустрів Магса. Зхвилювавшись страшенно. Кудись побіг. Але мені не хотів сказати. Вони нам не вірять.

СОФІЯ. (Мовчить, сидить у тій самій позі, але перорухну.)

ТИХОН. Так далі, Софія, не можна. Я принаймні не маю більше сил. (Виймає листа.) На, ось почитай. Од батька. Вчора одержав. Не хотів навіть тобі показувати, щоб не хвилювати. Але тепер треба, щоб ти прочитала. Все одно.

СОФІЯ. (Тривожно.) Нічого з ним не сталося?

ТИХОН. (Гірко посміхаючись.) О, не турбуйтеся. Прочитай.

СОФІЯ. (Розгортає листа, трохи про себе читає.)
Ні, не можу. Читай ти.

ТИХОН. (Читає.) „Останній раз моє слово до вас, братоубийці. (На якийсь мент спивається.) Три тижні минуло, як ви передали мене і сина мого Марка в руки ворогів нашого народу. Але проти вашої волі моє пікчемне життя врятувала доля. Щоб мучився я, і в муках кінчив останні дні свої, обливаючись соромом за діла дітей своїх. Чом я вас малими не придушив, щоб не ганьбили мого сивого волосся? Доки ж ви будете розпінать нещасну націю вашу, мерзенні вилупки? доки будете знущатися з народу, який на своє лихо породив вас? Що ви робите? схаменіться, прокляті: ви ж руїну робите з нашої любої землі, ви грабуєте її, ви загачуєте ненажерливу пельку грабіжниці — кацапії, нашого вічного ката, ви калічите дітей свого народу, одбіраючи у них мову, серце, душу їхню. На що ж ви школи українські закриваєте, за що учителів розстрілюєте? Розстрілюйте братів своїх, батьків, але не чіпайте хоч тих, які несуть народові слово правди і науки. „Схаменіться, бо лихо вам буде.“ В останнє кричу вам з намученого серця: кишіть, покайтеся, а не покаєтесь, то проклинаю вас своїм батьківським, невміручим прокляттям. Не діти ви мені, а вороги люті. Своєю ста-

рою рукою застрілюю зрадників, братоубищів і ворогів свого народу. *Микита Сліпченко.*

„А листа цього можете показати своїм товаришам, і знов мене схопити, і знову бити прикладами, і знову вести на розстріл. Будьте прокляті.“ (Софія кладе руку з листом на стіл, схилив голіву на руку і беззвучно ридає.)

ТИХОН. (Іде до вікна і мовчки дивиться на вулицю, потім рішучо підходить до Софії й нервово з мукою говорить.) — Тепер ти бачиш, що більше так не можна? Бачиш? Я весь вимучився. Ти теж. Ми чужі і там, і тут. Тут цураються, зневажають, уникають. Там кленуть, проклинають. Я більше не можу. Або одно, або друге.

СОФІЯ. (Підводяться.) Значить, справді, зробітьсь зрадником? Так, чи що?

ТИХОН. (Мовчить.)

СОФІЯ. З якої ж речі нам „або, або“? Через що ми повинні зрікатись своєї нації, ми, окривджені національно, пригноблені, зневажені? Чому не їм? Вони до нас прийшли, а не ми до їх. Вони нас гнітили, зневажали, нищили. І ми повинні тепер зрестися? „Не было и не будет.“ О, вибачайте, было и будет.

ТИХОН. (Начинає вдивлятися у вікно. Через те, що вікно виходить на подвір'я і з його можна бачити вулицю тільки скоса, він стає збоку на стілець і пильно дивиться.)

СОФІЯ. Що там?

ТИХОН. Щось тут не певне діється. Цілий день якісь підозрілі люди лазять круг будинку. (Зліваючи.) Сьогодні вранці була тут мама. Я не хотів тобі казати. Говорила, щоб ми з тобою тікали, бо батько й Панає постановили нас схопити й судити. Чи не того ці люди й шведдяють тут?

СОФІЯ. Чом же ти маму не привів до мене?

ТИХОН. Я хотів, але... (Зушпиється й обоє починають слухати.)

Чути на улиці глухі, часті вистріли, прямишпелі крики.

СОФІЯ. Що це може бути?

ТИХОН. (Знов біжить до вікна, стає на стілець і загляда на улицу.) Біжать люди... Тікають... Стріляють...

Стрілявшу чути в домі, але не близько. В коридорі тривожні крики, тоніт ніг.

ТИХОН. (Біжить до дверей і одчиняє їх. — Видно, як метушаться в паніці люди, біжать, штовхаються, кричать.) Українці, українці. Спасайтесь. Товарниці, сюда. Кудя? Там гайдамаки...

ТИХОН. Гдѣ? Гдѣ? Товарищи! Гдѣ украинці? (Зачиняє двері.) Софіє! Тікаймо! Швидче!

СОФІЯ. Куди? Куди ж тікати? Вони вже тут.

ТИХОН. Куди всі тікають. Швидче ж.

Вбігають зправа Сорокін, Семянников і ще дупи
нять шість большевиків. Де які виймають з кишень
револьвери й замикають їх під шафи, другі ханають
з столів папери й засувають в кишені, в паніці кри-
чать:

— Дверь, дверь запирайте. (Замикають двері.)

— Через окна, через окна. Выходов нѣт.
(Кидаються до вікна і шарпають.)

— Товарищи. Защищайтесь. Баррикады.

— Какаля там защита. В окна.

— Куда выходит окно? 9

— Ломайте. Открывайте окно.

ТИХОН. Это окно выходит во двор, во
двор. Сюда можно, можно. Открывайте его
сильнѣе.

СОРОКІН. (До Софії.) Радуетесь? Да? Ваши
идут? Дождались?

СОФІЯ. (Гнівно впростовавшись.) Негодяй...

СОРОКІН. (Так само.) Нѣт сударыня, него-
дяйка-вы. Предательница. Вы привели их
сюда. Но погодите вы, хохлы проклятые. Мы
придем ошять. И тогда мы вам уж покажем
самоститишность. О мы еще придем. (Люто гро-
зяться кулаком на стукіт у двері.)

ГОЛОСИ. Готово. Пользайте скорѣе. Да
скорѣе же чорт.

СОРОКІН. (Кидається до вікна й лізе за другими.)

ТИХОН. (До Софії.) Софіє, швидче. Лізь, я
поможу.

СОФІЯ. (Голосно, гнівно.) Я не піду з него-
дьями і ворогами свого народу. Можеш йти
з ними.

ТИХОН. Але ж чуєш? (Чути, як гунають десь
у двері, які розбивають.) Швидче ради Бога.
Софіє.

Чути з улиці крики, стрілянину. Вольнесники товмять-
ся, всі разом лізуть у вікно, кричать:

— Товарищи, не всѣ разом.

— По одному.

— Не спѣшите. Ну, да куда ви?

— Скорѣ же, чорт вас возьми.

— Товарищи. Второй этаж. Осторожнее.

Прыгайте осторожно.

ТИХОН. (Хвилюється, умовляє Софію. Тягне її
за руку, вона незгодливо рішуче, гнівно крутить голо-
вою. Він сердитися, кидає їх, біжить до вікна, звідти
з одчаєм кричить.)

— Софіє, Чуєш? Ах, ти Боже мій. Софіє!

СОФІЯ. (Крутить головою.)

ТИХОН. (Люто шлюється, вислизає на вікно і
зникає.)

СОФІЯ. (Сильно стискає руки, кидається до вікна,
зупиняється, озиряється немов шукаючи, де сховатись,
знов біжить до вікна, знов зупиняється.)

Гомін і крики в коридорі побільшуються, але вистрілів
уже не чути. Двері зправа торгають, потім починають
ламати. В момент, коли вони розчиняються, Софія
хапливо зачине вікно.

Вриваються з рушницями і револьверами в руках українці. Попореду Сліпченко, Панас, Арсен.

СОФІЯ. (Пригнувшись біля вікна до стіни, виправляється і непорушно стоїть дивлячись на українців.)

СЛІПЧЕНКО. Ага-а, ось де вона. А тої де? Де другий зрадник, кацапський запроданець? Га? Де він проклятий? Хлопці. Обшукать всі кімнати. Нікого не випускать.

ВІЛЬНІ КОЗАКИ. (Деякі кидаються в другі двори, деякі шукають по шафах, під столами.)

Разом:

— Смерть кацапні.

— А-а, порозбігались, як руді миші.

— Бий їх кацапів проклятих.

СЛІПЧЕНКО. Хлопці. Стійте. Бачите цю . . . фігуру? (Показує на Софію.) Дивіться пильно, дивіться всі. Це дочка моя, зрадиця, большевичка. Що? Га?? Хороша дочка моя. Що зробить з нею? Кажіть. Кажіть ви, вірні сини своєї нації. Судіть її прокляту. Бачите, як стоїть? Бачите? Ну, кажіть, що їй зробить?

Здивування. Мовчання. Ніякові погляди, непорозуміле переглядання, співчуття.

СЛІПЧЕНКО. Ну, кажіть жє. Убить її тут же своєю батьківською рукою.

ПАНАС. (Твердо.) Батьку! Ми постановили судити її в своїй семьї.

СЛІПЧЕНКО. Який ще тут суд? Хіба не видно? Нема часу на суд. Один їй суд.

ПАНАС. Я вимагаю, Микитко Івановичу, суду. І не хвилюйтесь так.

СЛІПЧЕНКО. Я не хвилююся. Я не хвилююся. Ні. Але добре, добре, панове товариство. Я вас прошу вийти й повартувати на дверях. Ми будемо судити зрадницю України. Не бійтеся це не довго буде. Тим часом обшукайте всі закутки цього кацапського кодла.

ВІЛЬНІ КОЗАКИ. (Шоголосно.) Ходімте, товариші. Ходімте. (Виходять.)

СЛІПЧЕНКО. Хведоре. Поставте на дверях цієї кімнати вартових і нікого сюда не пускайте.

ХВЕДІР. Слухаю, пане-отамане. (Виходить за всіма.)

СЛІПЧЕНКО. (До Софії.) Вийди звідти. Стань посеред хати.

СОФІЯ. (Стоїть в тій же позі не рухнувшись.)

СЛІПЧЕНКО. Я кому кажу? Ти.

ПАНАС. Це не важно, де стоятиме Софія. Річ не в тому.

СЛІПЧЕНКО. (До Панааса.) Хто тут батько цієї жінки? Ви?

ПАНАС. Не я, але...

СЛІПЧЕНКО. То не мішайтеся. Моя кров

і моя воля судить її так, як я хочу. (До Софії.)
На середину, паршивко!

СОФІЯ. (Тихо, ледве чути.) Ви можете мене
убити і тут.

СЛІПЧЕНКО. І убью! І убью!

ПАНАС. Микито Івановичу. Згадайте на-
шу постанову. Так не можна.

Двері зрава починають шарпатись, ніби хтось хоче
одчинити, а другий не пускає.

СЛІПЧЕНКО. (Озираючись.) Що там таке?
Арсене, подивись. Я ж сказав, щоб...

АРСЕН. (Кидається до дверей, але вони в цей
мент розчиняються і входить Хведір. Він починає
говорити.) „Пане-отамане! Там якась жінка
хоче, щоб...“ (Але тут, ніби вирвавшись з рук
вартових, вбігає в кімнату Гликерія Хведоровна
і кидається до Софії.) Я ж казав, щоб... А,
чортяка.

СЛІПЧЕНКО. (Лютю Хведору.) Не пускати
більше нікого. (Маха рукою, щоб вийшов. Хведір
виходить. До Гликерії Хведоровни грізно.) Що тобі
тут треба?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Стає поперед Софії, за-
хищає її своїм тілом, розставляє руки. Вигляд має
рішучий, лютий, вся трусить.) Не дам. Не дам.
Не дам.

СЛІПЧЕНКО. Стара! Одійди. Одійди, тобі
кажу.

ГЛІНКЕРІЯ ХВЕД. Не одійду. Убивай мене.
Убивай.

ПАНАС. Мамо, ніхто Софії убивать не хоче.
Ми хочемо тільки врятувати її. Щоб другі
не убили.

СЛІПЧЕНКО. Одійди, кажу, сядь і сиди
камінем. Во так при тобі і вбю її. (Націляєсь
револьвером.) Одійди, а то смерть вам тут обом.

ПАНАС. (Підходить до Глінкерія Хвед. й одводить
її в бік.) Сядьте, мамо. Ви самі побачите. Не
треба тільки так хвилюватись.

СЛІПЧЕНКО. (До Софії.) Слухай ти. Та слу-
хай українським вухом, а не кацапським.
Твоїх приятелів кацапських краснограбіж-
ників розбито вщент. В город вступують
українські козаки і друзі України — німецькі
вояки, кацапню виметем. А зрадників буде
покарано. Чуєш: буде люто покарано.

СОФІЯ. (Стоїть все так само.)

СЛІПЧЕНКО. Ти — зрадниця. Ти продала
свою націю. Ти вбила свого брата. Ти руй-
нувала з кацапньою наш край. Ти разом з
нашими віковими національними ворогами
запроваджувала свою націю знов у неволю.
Чуєш ти це все? Ти — злочниця. Що ти
за це заслужила? Кажки сама. Ну, кажки
сама: що?

СОФІЯ. (Тихо.) Я не зраджувала свою націю.

СЛІПЧЕНКО. Ти не зражувала? А хто ж зражував: я, Панас, чи той брат твій, якого ти вбила? Га? Але слухай: ти колись любила свій край. Радн сеї любови тобі може быть милость. Але... слухай шильно, слухай всім сердцем. Але ти тут, зараз же напишеш, що одрікаєшся своїх бувших приятелів-большевиків, що проклинаєш цих ворогів нашого народу і каєшся за те, що вони тебе спокусили. Чуєш? Тоді ми всі будемо молить, щоб тебе помилювали. Я оддам ще раз своє сиве волосся на глум, на сором, на ганьбу і буду прохати за зрадницю-дочку. Чуєш? Я це обіцяв твоєму братові і Панасові і слово своє здержу. Сідай, пиши. Де твій папер? Бери.

СОФІЯ. (Стоїть непорушно.)

СЛІПЧЕНКО. (Здивовано.) Що ж ти?? Не хочеш?..

СОФІЯ. (З усилям, ледве чути.) Я не можу бути зрадницею.

СЛІПЧЕНКО. Ти не можеш бути зрадницею кацани? Значить, ти таки з ними? А Україні ти можеш?.. Так що ж з нею балакати після цього?.. Чули?..

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Встає, іде до Софії.) Дитино. Напиши. Напиши, моя бідна. Благаю тебе, ради твоєї матері. Я ж... Я ж... Боже мій, Боже мій. Що ж це робиться. Брат на

брата. Батько на дітей. Софієчко, дощо моя. Напниши ж, що він говорить. Хіба ж тобі ті странні люди рідніці за батька, за братів твоїх, за матір твою?

СОФІЯ. (Зашлющує очі, одкида голову до стіни й, як розп'ята, стоїть так.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Напниши, дитино? Напниши?

СОФІЯ. (Не міняючи пози, помалу незгодливо крутить головою.)

СЛІПЧЕНКО. Ну, от. От чуєш, бачиш сама. Що? Розбишаки, грабіжники, національні вороги наші дорогіші їй за все. Ну, що ж вам більше. Розуміється, у неї там полюбовнички. Як же вона може одректися їх? У-ух, ти шлюха кацапська.

СОФІЯ. (Хоче щось сказати на перші слова, але при останніх заціплює зуби й одкида знов голову назад.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Софіє. Дитино. Не вбивай же мене.

СЛІПЧЕНКО. Годі. Що з нею балакають. Арсене. Веди її. Нехай судять тепер її власті.

ПАНАС. Підождіть, Микито Івановичу. Я думаю, що Софія Микитовна подумає і... змінить свою думку. Даймо подумати їй. Я пропоную лишити її саму хвилини на десять, п'ятнадцять. Софія Микитовна подумає і

арозуміє, що ми не бажаємо їй зла, а що це є єдиний спосіб урятувати її життя. Коли б ми не встигли захочити її тут вперед, то другі українці уже розстріляли б її. Значить... значить, треба Софії Микитовні над цим подумати і щось вибрати. Тим наче повинно бути легше написати таку заяву, що вона як сама бачила, які большевики друзі нашому народові. А помилятися кожний може. І ніякого сорому нема признати свою помилку. Давайте вийдемо її лишимо її саму.

СЛІПЧЕНКО. (До Софії.) Хочеш подумати ще?

СОФІЯ. (Мовчить.)

ГЛІКЕРІЯ ХВЕД. Вона подумає, вона подумає. Ходімте. Подумаї, моя дитино. Подумаї і піши. Ходім, старшій, ходім, нехай вона собі... (Бере за руку Сліпченка і всі тихо виходять, поглядаючи на Софію, що стоїть непорушно.)

Під час останньої сцени за вікном глухо чулася стрілянина і сплилася пожежа, яка де-далі поширювалась. Так само під час останніх слів у вікні з'явилася голова Тихона і швидко сховалася.

Коли всі виходять голова знов з'являється і пильно з усіх боків вдивляється в кімнату.

СОФІЯ. (Якщо час стоїть так само, потім розплющує очі, дивиться поперед себе хмарним, задумливим поглядом і помалу зтомлено йде до столу.)

ТИХОН. (Побачивши її, шкрябає пальцем по шкелу, стукає.)

СОФІЯ. (Швидко озирвається, бачить Тихона, зтурбовано дивиться на двері й злякано маха йому рукою, щоб зліз. Але Тихон унерто стукає й манить до себе. Тоді Софія швидко підходить до вікна, одчиняє й шопотом говорить.) — Ради Бога, тікай швидче. Що тобі треба тут?

ТИХОН. Софіє. Лізь. Швидче. Тут Грінберг жде з кіньми, з гайдамацьким пропуском. Швидче.

СОФІЯ. Грінберг?

ТИХОН. Ах, та швидче ж. Що ти здуріла чи що? Тут драбина. Лізь. Ну?

СОФІЯ. (Раптом.) У тебе є револьвер? Є?

ТИХОН. Є все. Є. Швидче.

СОФІЯ. Дай мені. Дай. Давай, давай. Швидче, ради Бога.

ТИХОН. (Виймаючи револьвера.) Та на віщо тобі, коли ми...

СОФІЯ. Ах, та давай! (Хочає револьвера, ховає собі на груди.) Дякую, голубчику. Дякую. Тенер тікай. Тікай, зараз ввійдуть, почують.

ТИХОН. А ти ж?

СОФІЯ. Я инакше втічу. Инакше. Тікай, тікай! Тікай ідуть!

Одчпнаються дворі, з'являється Сліпченко, Тихон одразу одсовується вбік і ховається.

СОФІЯ. (Озирвається на батька, потім зразу приставляє револьвера до виска, стріляє і падає. З су-

одньої кімнати вбігають Глико́рія Хвед, Пана́с, Арсе́н, вільні козаки з зброєю наготовленою до стріляння.)

ГЛИКО́РІЯ ХВЕД. (Побачивши Софію з криком кидається до неї, падає на трун, бачить рану на виску і ридає.)

СЛІПЧЕНКО. (Тихо, розтершино.) Оттак, значить...

ПАНАС. (Безсило спірається об стіл.)

За вікном криваво, зено пала пожежа і все ближчо чути спів козаків „Як злетілинь орли чайку рятувати“ та радісні крики народу „Ура! Слава! Слава!“

Кінець.

З друкарні Христофа Райсера Спів у Відні.

ТОВАРИСТВО „ДЗВІН“

має контору і головний склад видань у Києві, Бесарабська п.
число 2.

Хто хоче замовляти більшу кількість книг і підруч-
ник для продажу, шкіл та бібліотек, має звернутись з за-
явленнями по такій адресі:

Київ, Бесарабська площа ч. 2, Товариство „Дзвін“.

Приймаються замовлення на складання бібліотек для
шкільних інституцій, земств, товариств, початкових і серед-
ніх шкіл. Бібліотеки складаються під доглядом педагогів і
вчителів свої справи.

Замовлення виконуються по можливості скоро й акура-

тно Книгарням і земствам звичайний опус (знижка).

Пересилка за рахунок покунця.

Книгарня Т-ва „ДЗВІН“ у Києві

має до продажу всі українські книжки, які вийшли і ви-
ходять на Україні і за кордоном. При книгарні постійна
става повної літератури. Замовлення виконуються нега-

жно. Адреса книгарні:

Київ, В. Володимирська ул. ч. 48, Книгарня Т-ва „Дзв-

Українська Книгарня Т-ва „ДЗВІН“ у Харк

має на складі всі видання „Дзвону“ і „Української Ш-
коли“ і є головним складом для Слобідської України.

Книгарня „Дзвін“ у Харкові має в продажу всі україн-
ські книжки, які виходять на Україні і за кордоном.

Всі підручники для шкіл нижчих і середніх можна од-
ержати в Харківській книгарні „Дзвін“.

Замовлення виконуються негайно.

Адреса:

Харків, Петровський пров. 18, Українська
книгарня „Дзвін“.

Ціна 10 гривень (10 корон.)

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PG
3948
V88M5
cop.2

Vynnychenko, Volodymyr
Kyrylovych
Mizh dvokh syl

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 19 11 12 003 6